

Domuztepe’de Bulunan Halaf Dönemi Mühürlerinin Tipolojik Özellikleri ve Sosyal İşlevleri

Typological Features and Social Function of Halaf Period Seals from Domuztepe

Çiğdem ATA KUMAN*

Öz

Güneybatı Asya Geç Neolitik Dönemi’ne (yaklaşık MÖ 7000-5000) dair arkeolojik çalışmalarda “mühür” ve benzeri nesnelere, genellikle tarıma dayalı artı ürünün ortaya çıkışıyla beraber geliştiği düşünülen mülkiyet kontrolünün göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Ancak, bu yorum mühürlerin buluntu bağlamlarına veya tipolojisine dayalı çalışmalardan çok, kentleşmenin öncülü kabul edilen gelişmelerin bu dönemde ortaya çıkmış olduğuna dayalı bir beklentinin varsayımlarına dayalıdır. Bir Geç Neolitik-Halaf (MÖ 6000-5200) yerleşimi olan Domuztepe’de bulunan mühür ve benzeri nesnelere tipolojik, mekânsal ve kronolojik yöntemlerle inceleyen çalışma, mühür ve benzeri objelerin işlevlerine farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Domuztepe’de 1995-2011 yılları arasında yapılan kazılarda yaklaşık 180 adet mühür ve benzeri nesne bulunmuş, bunların içerisinde kırık veya yarı-işlenmiş durumda olanlar bir çıkarıldığında, toplam 130 adet mühür imge ve imge yüzeyi geometrisi arasındaki ilişkilere göre sınıflandırılmış, bu esnada objenin genel formu, kulp tipi ve hammadresi de not edilmiştir. Bu çerçevede, mühür ve benzeri objelerde kullanılan imge-form tercihlerinin sınırlı bir set kapsamında bulunduğu görülmektedir ve 15 adetinin zoomorfik ve antropomorfik öğeler taşıdığı, 115 adetinin ise ilk bakışta anlamlandırılmayan soyut imgelerden oluştuğu tespit edilmektedir. Antropomorfik ve zoomorfik imgelerin, Erken Neolitik Dönem’de kullanılan bazı imgelerle benzerliği hemen farkedildiği gibi, çalışılan tüm tiplerin birbirleriyle form ve imgeler üzerinden kurulan semiyotik bağlamı bir ilişki ağı içinde olduğu da anlaşılmaktadır. Çalışma, bu gözlemlere dayanarak, mühür ve benzeri nesnelere birçok kişinin uzun zamandır aşına olduğu, ancak zaman içinde dönüşerek Geç Neolitik Dönemin yeni sosyal ortamında küçük ve taşınabilir nesnelere ifade edilmeye başlanan bir anlatının parçaları olduğunu iddia etmektedir.

Mühürlerde görülen birçok imgenin, Geç Neolitik Dönem’in boyalı seramiklerinin bezemesinde yoğun bir biçimde kullanılması ve mühür imgelemine figürinlerle ortak özellikler göstermesine dayanarak; mühürler, figürinler ve çanak-çömlek arasında da birbirine gönderme yapan bir semiyotik ilişki ağının varlığına işaret eden çalışma; tüm bu nesnelere, topluluğun sembolik inşasında etkin rol oynadıklarını iddia etmektedir. Bu çerçevede mühür ve benzeri objeler, makro ölçekte bir kolektif inanç göstergesi olarak; mikro ölçekte ise bu inancın toplumsal cinsiyet ve hane yapılanmasıyla ilgili kültürel kodlarını düzenleyen nesnelere olarak gündeme gelmektedir. Mühürleme işlemi ise, yemek veya diğer ürünlerin kabul gören kültürel kurallara uygun hazırlandığına dair bir işaretleme biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Neolitik, Halaf, Domuztepe, Mühürler, Sembolizm

* Yard. Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerleşim Arkeolojisi Ana Bilim Dalı,
cigdem.atakuman@gmail.com

Abstract

In the archaeological research concerning the Southwest Asian Late Neolithic Period (ca. 7000-5000 BC), “seals” and similar objects are often interpreted as an indication of property control that is assumed to have developed with the emergence of agriculture and surplus production. However, this interpretation may sometimes be based on an assumption, rather than a detailed spatial and iconographic evaluation. Through a typological, spatial and iconographic examination of evidence from the Late Neolithic-Halaf site of Domuztepe (6500-5200 BC), this article attempts to bring a different perspective to the function of seals and similar objects.

During the excavations conducted at Domuztepe between the years 1995-2011, approximately 180 seals and related objects were recovered. When the broken or semi-finished objects are removed from this count, a total of 130 objects have been classified according to the relationship between the image and the image bearing surface geometry; as the overall form, handle type and raw material have been duly noted. In this context, it has been observed that a total of 15 naturalistically shaped objects carry zoomorphic and anthropomorphic themes, while the remaining 115 items are composed of a limited set of abstract image themes that are difficult to make sense of, at a first glance. Through the iconographic analyses, the similarities between the anthropomorphic and zoomorphic images of the Early Neolithic Period and the naturalistic seal imagery are immediately noticeable. More importantly, it is also observed that the abstract imagery is interlinked to the zoomorphic and anthropomorphic forms through a semiotic relationship. Based on these observations, this study suggests that seals and similar objects of the Later Neolithic Period may be associated with a historically rooted oral narrative that is familiar to many people since the Early Neolithic Period; however, this narrative would appear to have transformed through time and began to be expressed by small and portable objects in the new social contexts of the Later Neolithic Period.

The iconographic analysis also notes the existence of common iconographic elements shared between a number of other small and portable objects of the Later Neolithic Period, namely the decorated pottery, figurines. Such an observation suggests that all of these objects may have functioned with reference to each other in the symbolic construction of social relations, which may be identified at many interlinked scales, such as personhood, household and wider scales of community formation. Ultimately, it is suggested that the seals and similar image bearing objects of the Later Neolithic indicate an adherence to the general codes of a collective belief system at the macro scale, while these objects may have regulated specific cultural codes of gender and household structure, at the micro scale. In this context, the practice of sealing may be more properly identified as an outcome of a need to signify preparation of food or other products according to commonly accepted cultural codes.

Keywords: Neolithic, Halaf, Domuztepe, Stamp Seals, Symbolism

Geç Neolitik Dönem’de Mühürler

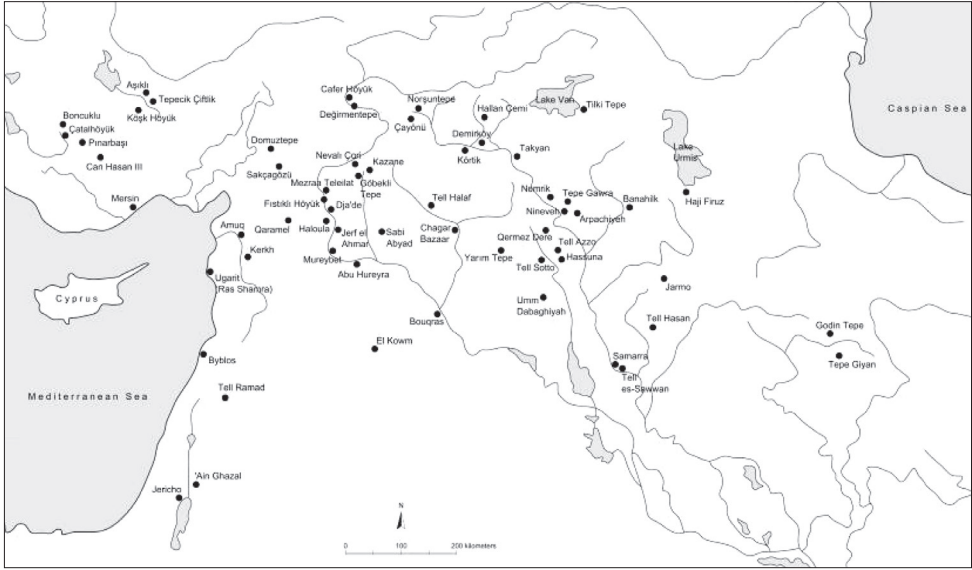
Taş, kil, kemik, kabuk, ahşap, deniz kabukları, boynuz, fildişi, ahşap ve tarihöncesi dönemlerde de olsa metal gibi hammaddelerden üretilen, bir yüzeyinde genellikle kazıma, oyma ve/veya kabartma tekniğiyle yapılmış imgeler taşıyan ve genellikle kulp veya delik barındıran küçük ve taşınabilir nesnelere, arkeoloji literatüründe damga (stamp veya pintadera), damga mühür (stamp seal), veya delik konumu ve biçimine göre kimi zaman kolye ucu (pendant) veya boncuk (bead) olarak tanımlanmaktadır (Wickede 1990, Makkay 1984). Bu tarz nesnelere, Geç Neolitik’te (yaklaşık M.Ö. 7000-5500), Kuzey Mezopotamya, Levant, Anadolu ve Balkanlar da dahil, geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Mellaart 1975, Umurtak 2000, Türkcan 2006, Wickede 1990, Makkay 1984). Bu yayılmanın en ilginç özelliği, hammadde kullanımındaki farklılıklara rağmen, imge ve formların birbirine benzer nitelikler göstermesidir. Yaygın olarak kullanılan imgeler arasında, içiçe geçmiş konsantrik halkalar, zigzaglar, sepet örgüsüne benzer desenler, paralel ya da dikey çizgilerin çeşitli kombinasyonlarıyla oluşturulmuş şekiller sayılabilir. Bunların arasında, nadir de olsa, zoomorfik ve antropomorfik tasvirler de gözlemlenmektedir.

Geç Neolitik Dönem’de mühür ve benzeri nesnelerin kullanımına dair bir çok önerme bulunmaktadır. Örneğin, Anadolu ve Balkanlarda yaygın olarak kullanılan kil damgaların (pintadera), tekstil, deri, insan bedeni veya hamur gibi organik malzemeler üzerinde desenler oluşturmak için kullanılmış olabileceği iddia edilmektedir (Priatelj 2007). Organik malzemelerin kısa sürede bozularak yok olması nedeniyle bu iddiayı arkeolojik olarak kanıtlamak güçtür. Ancak, Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Levant’ın bir çok yerleşiminde küçük kil parçaları, mühür veya benzeri objelerdekine benzer imgelerle damgalanmış olarak bulunabilmektedir (Akkermans ve Duistermaat 1997). Bu bulguların en zengin örneklerinden biri, Kuzey Suriye’deki Sabi Abyad Höyüğü’nde “Yanmış Köy” olarak adlandırılan yerleşim alanındaki yapı kompleksinin çeşitli odalarında kümeler halinde bulunan yaklaşık 300 adet mühürlenmiş kil kalıbıdır (Akkermans ve Verhoeven 1995, Akkermans ve Duistermaat 1997). Yaklaşık M.Ö. 6000’e tarihlenen bu yapı kompleksinin kazısını gerçekleştiren araştırmacıların görüşüne göre, bu bulgular ilkel bir mülkiyet kontrolü ile bağlantılı olup; hasır sepet, taş veya kil kap içine yerleştirilen yemek veya takası yapılan diğer malların son kullanıcıya ulaşana kadar korunması amacıyla üzeri kil ile kaplanmakta ve bu kilin üzerine mühür baskı yapılmaktaydı (Akkermans ve Duistermaat 1997).

Bu çerçevede, diğer birçok araştırmacı da, mühür ve benzeri nesnelerin kullanımını, yerleşik düzene geçiş ve tarıma dayalı ekonomilerin Neolitik Dönem boyunca yaygınlaşması ve buna bağlı olarak üretim ve paylaşım ilişkilerinin karmaşıklaşmasıyla gelişen mülkiyet kontrolüne bağlamaktadır. Mühürlerin mülkiyet kontrolü için kullanıldığını öngören yaklaşımlarda benzeşen iki fikir vardır; bazı araştırmacılara göre mühür imgeleri, farklı aile ya da klanların kimlik sembolü olarak kullanılmaktadır ve mühürleme işlemi, bu sosyal grupların mühürlenmiş nesnelere üzerindeki mülkiyet haklarını ve bu mülklerin dolaşımını kontrol edebilme yetilerini göstermektedir (Frangipane 2007, Carter 2010). Diğer araştırmacılara göre ise, üçgen, dörtgen veya benzeri nitelikteki geometrik şekillerin herbiri bir çeşit mala karşılık gelmektedir ve mühürleme işlemi sosyal gruplar arasındaki değiş-tokuş işlemlerinde, takası yapılan malın kaydının tutulabilmesini sağlamaktadır (Schmandt-Besserat 1996). MÖ 3200'lere tarihlenen ilk yazılı tabletler üzerinde çalışan uzmanlara göre, bu kullanım biçimi hiyeroglif ve çivi yazısına öncülük eden bir sistemdir (Englund 2004). Özetle, birçok uzmanın hem fikir olduğu yaygın kanaate göre de mühürler, yazının kullanılmasına ve merkezi otoritenin kuruluşuna giden yolda önemli bir rol oynamış olmalıdır (Nissen v.d. 1993, Pittman 1994, Frangipane 2000, Postgate 2005).

Geç Neolitik Dönem’de mühür ve benzeri nesnelere genellikle dolgulardan veya çöplük alanlarından ele geçen nesnelere olduklarından, mühürlerin işlevleri veya kronolojik dönüşümleriyle ilgili net bir sonuca ulaşmak çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Ancak, bazı veriler, mühür ve benzeri nesnelerin kişisel kullanımları olduğunu göstermektedir. Örneğin, Kuzeybatı Suriye’deki Ain el-Kerkh’te bulunan bir mezarda (yaklaşık MÖ 6500) ele geçen bulgulardan anlaşıldığı kadarıyla mühür ve benzeri objeler, gençler ve çocuklar da dahil, her yaş ve cinsiyetteki bireyler tarafından, özellikle de vücudun kalça, el, bilek, boyun bölümlerine muhtemelen bir ip yardımıyla takılarak kullanılmaktadır (Tsuneki 2011). Ancak, bu kişisel kullanım biçiminin mülkiyet kontrolüyle ilişkisi tartışmalıdır ve Geç Neolitik Dönem’de mühürlerin bireysel veya grup bazında mülkiyet kontrolüne dair bir işlevi olabileceği savını zayıflatan veriler de vardır. Örneğin, mühür imgelerinin son derece sınırlı bir repertuar içinde birbirine çok benzer özelliklerinin olması mülkiyet kontrolü ile ilişkilerini azaltan bir faktör olarak görülmektedir (Atakuman 2013). Nitekim, benzer imgelerden oluşan mühürlerle kil üzerine mühürleme işlemi yapıldığında bireysel mülk kontrolü iddiasının önemli bir oranda yitiril-

diği görülecektir. Her ne kadar, bu durumda her bir mühür tipinin belli bir mala karşılık geldiği savı gündeme getirilebilecek olsa da, daha önemli bir sorun bulunmaktadır; mühürlenmiş kil obje sayıları yerleşimden yerleşime farklılıklar göstermektedir. Hatta, bazı yerleşimlerde mühürlenmiş kil objelerle, mühür imgeleri birbirine uymamaktadır. Örneğin, Tell Sabi Abyad’da 300 civarında mühürlenmiş kil kalıp bulunmasına rağmen, bu yerleşimden ele geçen mühür sayısı 15 civarında kalmakta ve mühürlerdeki imgeler ile mühürlenmiş kil kalıplardaki imgeler arasındaki uyumsuzluk hemen göze çarpmaktadır (Akkermans ve Duistermaat 2004). Domuztepe’de ise mühür ve benzeri obje sayısının, diğer yerleşimlere oranla yüksek oranda olması ilginçtir ancak bu yerleşimde mühürlenmiş kil nesne sayısı 10 civarında kalmaktadır. Diğer yandan, bazı bulgular, mühürlerin ritüel aktivitelerle ilişkisine işaret etmektedir. Örneğin, Tell Arpaçıya’da, mühür ve mühürlenmiş kil kalıplar, TT-6 olarak da adlandırılan “yanmış ev” bağlamında, işçiliği yüksek diğer bir çok nesneyle beraber ele geçmiştir. Bu ev, bazı araştırmacılar tarafından yönetici elitlere ait bir ev olarak değerlendirilmiş olsa da, Campbell’in analizi, evin komünal bir ritüelle yakılmış olabileceğini ve sembolik değeri yüksek birçok nesnenin buraya atılarak gömüldüğünü ortaya koymaktadır (Campbell 2000). İlerleyen sayfalarda açıklanacağı üzere, Domuztepe’de de bazı mühürler ritüel gömüler bağlamında ele geçmiştir. Gerek mühür ve mühürlenmiş kil kalıpları sayılarındaki farklılıklar, gerekse mekansal buluntu özellikleri, mühür ve benzeri objelerin farklı kullanım biçimleri olabileceğini gündeme getirmektedir.

Şekil 1. Kuzey Mezopotamya, Levant ve Anadolu’da bulunan bazı Erken ve Geç Neolitik Dönem Yerleşimleri

Geç Neolitik’te Domuztepe, Toplumsal Yapı ve İnsan-Nesne İlişkileri

Bu çalışma, Kahramanmaraş ili sınırları içerisindeki Domuztepe Höyüğü’nün çeşitli kronolojik fazlarındaki bulunan mühür ve benzeri objeleri, Kuzey Mezopotamya Geç Neolitik Dönem bulguları kapsamında çalışarak yukarıdaki tartışmaları yeniden değerlendirmeyi amaçlayan bir incelemedir. Domuzte-

Yöntem

Tipolojik inceleme, arkeolojik çalışmaların bel kemiğini oluşturan bir yöntem olmakla beraber, kuram, yöntem ve yorumlarında farklı bakış açıları bulunmaktadır (tablo 1). Giriş kısmında da değinildiği gibi, son dönemde bir çok araştırmacı, mühürler de dahil olmak üzere arkeolojik nesnelere, sembolik düzlemde etken bir sosyal iletişim ağının parçası olarak görmektedir. Bu bakış açısı, nesnel kültürde gözlemlenen tarzları; insanlar, nesnelere ve mekanlar arasındaki dinamik ve değişken bir sosyal iletişim alanının ürünü olarak nitelendirmektedir (Ingold 2011, Hodder 2012). Bu iletişim alanının özünde, birey-hane-toplum gibi sosyal birimlerin yapılanması ve aralarındaki ilişkilerin doğasına dair kodlar vardır (Wobst 1977). Bu çerçevede, benzer imgeler ve nesnelere yaygınlaşabilir ve geniş bir coğrafyada ortak bir sembolik altyapı ve semiyotik düzen oluşturabilir. Ancak, “anlam” bağlamsaldır ve benzer imgeler ve nesnelere her yerde aynı “anlama” gelmez (Gell 1998); bunun yerine nesnelere, içinde yer aldıkları sosyal eylemlerle anlam kazanır ve bu sosyal eylemlerle beraber dönüşürler. Kısaca, imgeler, nesnelere ve mekanlar; insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin düzenlenmesine aracılık eder ve bu her toplulukta farklı bir biçimde gerçekleşebilir.

Tablo 1. Stilistik analizin farklı yaklaşımlar açısından karşılaştırmalı değerlendirilmesi

Kültürel İlişki Yaklaşımı ve Stil (Kültür Tarihçiliği Yaklaşımları)	Bilgi Paylaşımı Yaklaşımı ve Stil (İşlevsel Yapısalcılık Yaklaşımları)	Ağ Yaklaşımı ve Stil (Yapısalcılık sonrası ontolojik yaklaşımlar)
Stil, kronolojik ve kültürel farklılaşmanın bir göstergesidir. Stilistik farklılaşma tespit edilerek bir kültürün kronolojik konumu ve mekanda yayılımı anlaşılabilir.	Stil; bir sosyal gösteri biçimidir. Stilistik farklılaşma ve benzeşme beraber ele alındığında, kişilerin içine girip çıktığı çeşitli ölçeklerdeki sosyal ilişki biçimleri anlaşılabilir.	Stil; insanlar, nesnelere ve mekanlar arasındaki ilişkilerin semiyotik bağlamını kuran, dinamik ve değişken bir sosyal ilişkiler ağının ürünüdür. Bu semiyotik ağ, her türlü nesne arasında mekan ve zaman üzerinden kurulan ilişkiler kadar; formlar, imgeler ve hammadde kullanımının kültürel kodlara göre ayrıştırılması veya benzeştirilmesi üzerinden kurulan ilişkilerin incelenmesiyle çözümlenebilir.

Böylesine bir bakış açısından da, mühürler ve mühürlerle beraber yayılan diğer objelerin ortak imge, form ve hammadde ilişkilerinin karşılaştırmalı çalışmaları önem kazanmaktadır (tablo 2). Bu tarz çalışmalarda, nesnelere kültür üretiminde kullanılan hammaddelerin, işçilik özelliklerinin, form ve imge temalarının, zaman ve mekanda yayılım özellikleri incelenerek sosyal farklılaşmanın doğası çeşitli ölçeklerde anlaşılabilir (Carr ve Neitzel 1995, Dobres 2000). Bu çalışma, mühür ve benzeri nesnelere imge, form, hammadde ve kulp biçimi gibi unsurlarına odaklanarak, kronolojik gelişime ve kullanım biçimine dair çıkarımlarda bulunmakta ve bulguları yukarıda özetlenen yaklaşımlar çerçevesinde tartışmaya açmaktadır.

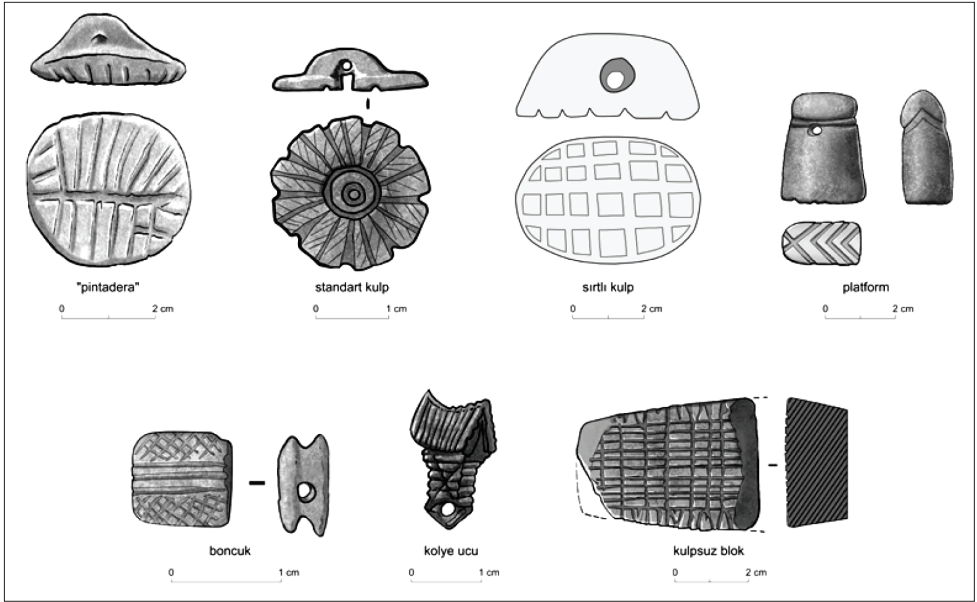
Tablo 2. Nesnelere kültür öğelerinin benzeşmesi ve farklılaşmasının sosyal bağlamları üzerine bir model

Sosyal Ortaklaşma ve Benzeşmenin Nesnelere Pratikleri	Sosyal Farklılaşmanın Nesnelere Pratikleri
Form, boyut, imge ve işçilikte benzerlik	Form, boyut, imge ve işçilikte farklılaşma
Taşınabilir veya birçok kişi tarafından görünürlüğü ve anlaşılabilirliği yüksek imge ve form kullanımı	Giderek soyutlaşan veya az kişi tarafından vakif olunan kavramlara gönderme yapan imge kullanımı
Bulutlu sayısının çok olması	Değişken buluntu sayıları
Benzer imge ve formların geniş coğrafyalarda kullanılması	İmge kullanımının hammadde ve formlar arası farklılıklar göstermesi

Bulgular

Tipolojik Bulgular

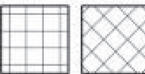

Domuztepe’de 1995-2012 yılları arasında süren kazılar esnasında höyüğün çeşitli yerlerinde çalışmalar yapılmış ve çalışmaların yapıldığı açma kompleksleri “Operasyon I-IX” olarak adlandırılmıştır. Bu açmalar, höyükteki yerleşimin çeşitli fazlarına dair bulgular vermektedir. Bu kapsamda, höyükten yaklaşık 180 civarında damga mühür ve benzeri nesne toplanmıştır. Söz konusu nesnelerin yaklaşık 1/3’ü yüzey araştırmasından, diğerleri kazı kontekslerinden ele geçmiştir. Kazı sırasında ele geçen buluntuların bir kısmı, “Kırmızı Teras” olarak da adlandırılan ve MÖ 6100-5500 arasında kullanılmış olduğu anlaşılan bir ritüel performans alanındaki insan, nesne ve mekan gömülerinde bulunmuştur (Atakuman ve Erdem 2015, Campbell v.d. 1999). Bu çerçevede mühür ve benzeri objeler, imge yüzeyi geometrisi ile imge ilişkisine göre tipoloji çalışması yapıldıktan sonra, mekânsal ve kronolojik analizlere tabi tutulmuştur. Ön incelemeler, kulp formunun kronolojik bir gösterge olabileceğine dair bazı bulgular sunmuş ve bu durum değerlendirme esnasında göz önüne alınmıştır. Kulp veya delik biçimiyle ilgili terminoloji Şekil 2’de gösterilen örneklerle belirtilerek, Ek 1 ve Ek 2’de sunulan levha tanımlarında da not edilmiştir.

Şekil 2. Kulp biçimine göre mühürler

Domuztepe’de bulunan mühür ve benzeri objeler arasında, yaklaşık 40 örnek hammadde aşamasında olan, yarı bitmiş ya da yapım veya kullanım aşamasında kırılmış olarak ele geçmiştir. Bu objeler dışında, imge yüzeyi geometrisi ve imge arasındaki ilişkiye dair net bilgi içeren 130 adet obje çalışılmış, bu objeler kendi içlerinde simetrik geometriye sahip yüzeyler ve asimmetrik geometriye sahip yüzeyler olarak önce ikiye ayrılmış, daha sonra da kategorilendirilmiştir (Tablo 3).

Tablo. 3. Domuztepe’de bulunan mühür ve benzeri nesnelerin tipolojisi

toplam 130 adet	I. Simetrik Geometrik Yüzeyler				
	I.A Dörtgen imge yüzeyleri				
	toplam 41 adet	I.A.1		Hasır Sepet Örgü desenli Dörtgenler	20 adet
		I.A.2		İki Parçalı Dörtgenler	4 adet
		I.A.3		Dört Parçalı Dörtgenler	17 adet
	I.B Yuvarlak İmge Yüzeyleri				
	toplam 24 adet	I.B.1		Hasır Sepet örgü tam yuvarlaklar	10 adet
		I.B.2		İki parçalı yuvarlaklar	2 adet
		I.B.3		Dört parçalı yuvarlaklar	4 adet
		I.B.4		Çok parçalı yuvarlaklar	8 adet
	I.C Dört Yapraklı Rozetler				
	toplam 13 adet	I.C.1		Geniş Kenar Dört Yapraklı Rozetler	6 adet
		I.C.2		Sivri Uçlu Dört Yapraklı Rozetler	7 adet
	I.D		Üçgenler Toplam	10 adet	
	I.E	Delikliiler Toplam		8 adet	
II. Asimetrik Geometrik Yüzeyler					
toplam 34 adet	II.A Ovoidler		18 adet		
	II.B Zoomorfikler		7 adet		
	II.C Antropomorfikler		9 adet		

I. Simetrik Geometrilik Yüzeyler (96 adet): Dörtgen, yuvarlak, dört ve çok yapraklı rozet ve üçgen biçimli nesnelere, simetrik geometrileriyle bu ana kategorinin içinde yer alırlar. Delikli standart kulp biçimi yaygın olmakla birlikte, erken katmanlardan gelen nesnelere kolye uçlarına veya sırtlı ve platform kulplara sıklıkla rastlanmaktadır.

I.A. Dörtgen İmge Yüzeyleri (42 adet, Levha 1) : Dörtgen yüzeyler, barındırdıkları imgelere göre aşağıda tanımlanan üç kategoride toplanmaktadır :

I.A.1. Hasır/Sepet Örgü Desenli Dörtgenler (20 adet, Levha 1. Tip I. A.1) : Mühürlerde çok yaygın olarak bulunan bu desen, dörtgen biçimli yüzey üzerine bazı örneklerde yüzeye diagonal, bazı örneklerde de kenarlara paralel olarak yerleştirilmiş olarak görülmektedir. Genellikle arkadan standart kulplu olan bu formlar arasında, nispeten büyük ve kulpsuz veya deliksiz olanlar da vardır. Yakın benzerlikler Kuzey Irak'ta Tell Arpaçiya'da ve diğer birçok Halaf dönemi yerleşiminde görülebilir (örneğin, Mallowan ve Rose 1935, Levha 7a, A 574).

I.A.2. İki Parçalı Dörtgenler (4 adet, Levha 1. Tip I.A.2) : Bu formlar sepet örgülü dörtgen yüzeylerin, uzun kenarlarına paralel olarak yüzeyin ortadan ikiye derin bir olukla oyulmasıyla elde edilmiştir. İki parçalı yuvarlaklarla yakın benzerlik gösterirler. Benzer bir örnek Ras Shamra'da bulunmuştur (Wickede, Levha no. 18)

I.A.3. Dört Parçalı Dörtgenler (17 adet, Levha 1. Tip I.A.3) : Bu formlar dörtgen yüzeyin iki farklı biçimde dörde bölünmesiyle elde edilmiştir. İmgeler bazen hasır örgüsüne benzerlik gösterse de, dört yapraklı rozet formlarını da andırırlar. İlk biçimde yüzey, köşeleri birleştiren diagonal çizgilerle dörde bölünür. Bu bölünme sonucunda oluşan her bir parça tipik olarak dış kenara dik olarak inen paralel çizi oyuklarla bezenir. Bu bezemeleri dik olarak kesen ve dış kenarlara paralel olarak yapılmış çizi oyuklar sıklıkla görülür. Bu tip, özellikle geniş kenar dört yapraklı rozetlerle benzerlik göstermektedir. Bölünme sonucunda oluşan her bir parçanın üçgenlerle benzerlikleri de vardır.

İkinci dörde bölme biçiminde yüzey, kenarlara paralel olarak ortadan dörde bölünür. Bu bölünme sonucunda oluşan her bir parça tipik olarak dışta kalan sivri köşelere dik olarak inen paralel çizgi oyuklarla bezenir. Bu bezemeleri dik olarak kesen çizi oyuklar sıklıkla görülür. Bu tip özellikle sivri uçlu dört yapraklı rozetlerle benzerlik göstermektedir. Bölünme sonucunda oluşan parçalara dikkate bakıldığında bazı ovoid formlarıyla benzerlikleri de görülecektir.

I.B. Yuvarlak İmge Yüzeyleri (Toplam 24 adet, Levha 2): Yuvarlak yüzeylerde imgeler, dörtgenlere benzer biçimde kullanılmıştır. Ancak, yuvarlak yüzeyler içinde rozet gibi dört yaprağa bölünmenin yanı sıra çok yapraklı rozet imgelerine de rastlanmaktadır. Özellikle bazı çok yapraklı rozetler, üstün nitelikli işçiliğe sahip objelerdir. Yuvarlak yüzeyler, barındırdıkları imgelere göre aşağıda belirtilen dört kategoride toplanmaktadır:

I.B.1. Hasır/Sepet Örgü Tam Yuvarlaklar (10 adet, Levha 2, Tip I.B.1) : Bu formlarda yuvarlak yüzey üzerine, dörtgenlerde olduğu gibi, sepet örgüsüne benzer imgeler yerleştirilmiştir. Aralarında, dörde bölünmüş dörtgen veya yuvarlak yüzeylerde oluşan parçalara benzer nitelikte bezenenler de bulunmaktadır. Benzer objeler, Tell Arpaçiya da dâhil, dönemin bir çok yerleşiminden de tanınmaktadır (Mallowan ve Rose 1935, fig. 50.15).

- I.B.2. İki Parçalı Yuvarlaklar (2 adet, Levha 2, Tip I.B.2):* Bu formlar, yuvarlak yüzeyleri ortadan ikiye ayıran derin bir olukla oyularak elde edilmiştir. Ortaya çıkan iki parçada sepet örgüsüne veya kenarlara dik inen ve birbirine paralel çizgilere rastlamak mümkündür. Benzer örnekler Ras Shamra ve Tel el Kerkh’te bulunmuştur (von Wickede 1990, Levhalar 18, Tsuneki 2011, sayfa 95, fig. 21)
- I.B.3. Dört Parçalı Yuvarlaklar (4 adet, Levha 2, Tip I.B.3):* Bu formlar yuvarlak yüzeyin dörde bölünmesiyle elde edilmiştir ve bölünme sonucunda oluşan her bir parça tipik olarak dış kenara dik olarak inen paralel çizgi oyuklarla bezenir. Bu bezemeleri dik olarak kesen ve dış kenarlara paralel olarak yapılmış çizi oyuklar sıklıkla görülür. İmgeler bazı objelerde sepet örgüsüne benzerlik gösterse de, bu formlar dört yapraklı rozet formlarıyla benzerlik göstermektedir.
- I.B.4. Çok Parçalı Yuvarlaklar (8 adet, Levha 2, Tip I.B.4) :* Bu formlar, yuvarlak yüzeyin, ortadan dışarıya doğru radyal olarak açılan yapraklardan oluşmuştur ve bazı objelerin merkezine delik açılmıştır. Her bir yaprakta bulunan ve dış kenarlara dik ve birbirine paralel olarak inen çizi bezekler dört yapraklı formlarla benzerlik göstermektedir. Benzer objeler Tel Ain el-Kerkh’ten de tanınmaktadır (Tsuneki 2011, fig. 21).
- I.C. Dört Yapraklı “rozetler” (13 adet):* Dört parçalı dörtgenler için tarif edilen bölümlenme biçimleriyle benzerlik göstermektedir. İki ayrı kategori göze çarpmaktadır:
- I.C.1. Geniş Kenar Dört Yapraklı Rozetler (6 adet, Levha 3, Tip I.C.1):* Dört parçalı dörtgenler için tarif edilen ilk bölümlenme biçimine benzer biçimde şekillendirme sonucunda oluşan her bir yaprak tipik olarak dış kenara dik olarak inen paralel çizgi oyuklarla bezenir. Bu bezemeleri dik olarak kesen ve dış kenarlara paralel olarak yapılmış çizi oyuklar sıklıkla görülür. Bölünme sonucunda oluşan yapraklara dikkatlice bakıldığında bazı üçgenlerle benzerlikleri de görülecektir. Levha 2’de gösterilen çok yapraklı yuvarlaklarla olan ilişkileri de bazı objelerde görülen orta delikle teyit edilebilir.
- I.C.2. Sivri Uçlu Dört Yapraklı Rozetler (7 adet, Levha 3, Tip I.C.2):* Dört parçalı dörtgenler için tarif edilen ikinci dörde bölme biçimiyle benzerlik gösterirler. Bu bölünme sonucunda oluşan her bir parça dışta kalan sivri köşelere dik olarak inen paralel çizgi oyuklarla bezenebilir, bazısında sepet örgüsü görülmektedir. Sivri uçlara çarpı işaretini andıran işaretler de konabilir. Bölünme sonucunda oluşan her bir sivri uçlu yaprağa dikkatlice bakıldığında Levha 4’te gösterilen ovoidal ve benzeri formlarla benzerlikleri de görülecektir.
- I.D. Üçgenler (10 adet, Levha 3, Tip I.D):* Dörde bölünmüş dörtgen ve yuvarlaklar ya da rozetlerin bölünme sonucunda oluşan yapraklarına benzerlik gösterirler. Üçgenin tabanına dik olarak inen ve birbirine paralel çizi oyuklar mevcuttur ki, bu imge kullanımını Levha 3’te gösterilen dört yapraklı rozet yapraklarında da kullanılmaktadır.
- I.E. Delikliler (8 adet, Levha 4, Tip I.E):* Delikliler çeşitli geometrik yüzeylerden oluşabilmektedir. Kimi zaman çok yapraklı rozetlerde olduğu gibi ortada bir delik olabilir. Kimi zaman çok delikli formlar da bulunabilir. Bazı objelerde kenarlara dik olarak inen ve birbirine paralel çizi oyuklar dikkat çekmektedir. Benzer bir obje Tel Halaf’tan da tanınmaktadır (Wickede 1990, Levha no.207).

II. Asimetrik Geometrilili Yüzeyler (34 adet): Bu kategoride, bir taraftan yukarıda tanımlanan asimetrik geometrililere benzer nitelikte soyut desenler içeren ovoidal biçimli nesnelere bulunurken, diğer taraftan son derece natüralistik insan ve hayvan desenleri içeren nesnelere de vardır. Antropomorfik ve zoomorfik imgeler oldukça az olmakla beraber, birçok yerleşimde ele geçmektedir.

II. A. Ovoidal ve benzeri formlar (18 adet, Levha 4, Tip II.A): Üçgenler gibi, bu nesnelere rozetlerin ve dört yapraklı dörtgen ve yuvarlakların, dörde bölünmeden sonra oluşan her bir yaprağına benzerlik göstermektedir ancak daha asimetrik formlardadır. Benzer objeler, Tell Ain el-Kerkh'te (Tsuneki 2011, fig. 21) ve Tell Arpaçiya'dan (Mallowan ve Rose 1935, fig. 51.6, A.17; Levha VIIa, A 583) tanınmaktadır.

II. B. Şematik hayvan tasvirleri (Zoomorfikler) (7 adet, Levha 5, Tip II.B): Hayvan desenli veya biçimli nesnelere, az miktarda da olsa, hemen hemen her Geç Neolitik-Halaf Dönemi yerleşiminden ele geçmektedir. Özellikle, kuşlar, yılanlar, boynuzlu hayvanlar, tanımlanamayan dört ayaklılar ve akrepler genel Halaf Dönemi repertuarının içindedir (Duistermaat 1996, fig. 5.3, sayfa 359; Mallowan ve Rose 1935, fig. 51.9, sayfa 94; Akkermans ve Duistermaat 2004, fig. 4.19, sayfa 7). Bu motiflerin birçoğu, Göbekli Tepe, Körtik Tepe ve Çatalhöyük gibi yerleşimlerin Erken Neolitik Dönem imgeleminde de gözlemlenmiştir (Türkcan 2005, fig.94, Hauptmann 2007, fig.23, sayfa 130, Schmidt 2007, sayfa 213-214).

II. C. Şematik insan tasvirleri (Antropomorfikler) (9 adet, Levha 5, Tip II.C): İnsan bedeninin çeşitli duruş pozisyonlarına göre biçimlendirilmiş olan veya *fallus* formundaki nesnelere az miktarda da olsa dönemin birçok yerleşiminden tanınmaktadır (Duistermaat 1996, fig. 5.6, T1.1, p.362; Duistermaat 1996, fig. 5.4, G.1.1; Mallowan ve Rose 1935 Levha VI.b). Zoomorfik motiflerde olduğu gibi, benzer antropomorfik imgelemin, Erken Neolitik Dönem'in erken ve geç aşamalarında Urfa yöresindeki Göbekli Tepe, Mezraa Teleilat gibi yerlerde yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir (Özdoğan ve Başgelen 2007, sayfa 109; Hauptmann 2011, fig. 36; Schmidt 2007, fig. 27, sayfa 165).

Mekansal ve Kronolojik Analiz Bulguları

Tablo 4'de Domuztepe'den ele geçen mühür ve benzeri objelerin sayısal dağılımı, kazılar sırasında belirlenen kronolojik fazlara göre verilmekte ve bu fazlara ait buluntuların detayları Ek1 ve Ek 2'de sunulmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, Domuztepe'de 1995-2012 yılları arasında gerçekleştirilen kazılar esnasında höyüğün çeşitli yerlerinde çalışmalar yapılmış ve çalışmaların yapıldığı açma kompleksleri "Operasyon I-IX" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu alanda, domestik aktivite yerleri arasında "Kırmızı Teras" adı verilen ritüel alan, MÖ 6100-5500 yılları arasında kullanımda olan, doğu batı yönünde uzunluğu 75-100 metreye ulaşan, genişliği 10-15 metre civarında ve kalınlığı ortalama 2 metre olan, kırmızı killi bir toprakla oluşturulmuş bir dolgudur (Campbell v.d. 1999, sayfa 395). Bu alanda sembolik faaliyetler sonucunda olduğu anlaşılan ve bir çok buluntu içeren mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânlar, "Ölüm Çukuru", "Hendek", "Kuyu" ve "Yanmış Yapı" olarak adlandırılmıştır ve bu mekânlarla doğrudan ilişkili objelerin dağılımı ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmıştır (bkz: Atakuman ve Erdem 2015).

Tablo 4. Domuztepe’de bulunan mühür tiplerinin kronolojik dağılımı

tip	Geç Seramik Neolitik (MÖ 6400-6100)	Erken Halaf (MÖ 6100-5800)	Geç Halaf (MÖ 5800-5450)	Genel Halaf (MÖ 6000-5200)	toplam
I.A.1	-	1	15	4	20
I.A.2	1	1	2	-	4
I.A.3	-	2	9	6	17
I.B.1	-	4	5	1	10
I.B.2	-	-	2	-	2
I.B.3	-	1	2	1	4
I.B.4	-	-	6	2	8
I.C.1	-	-	6	-	6
I.C.2	-	-	2	5	7
I.D	-	2	6	2	10
I.E	-	-	3	5	8
II.A	1	4	12	1	18
II.B	1	-	3	3	7
II.C	-	-	4	5	9
toplam	3	15	77	35	130

Domuztepe’de ele geçen mühür ve benzeri buluntulara hammadde kullanımı açısından baktığımızda, mühür yapımında ender olarak kilden ve kemikten yapılmış nesnelere görülmekle beraber çoğunluğu taştan yapılmıştır. Erken evrelerden itibaren, az miktarlarda da olsa, bordo-kırmızı renkli (jasper?) ve sütlü-kahve ya da krem renkli (steatit, quartzit?) hammaddelerin de kullanıldığını görmek mümkündür. Ancak, tüm evrelerde hammadde tercihi açısından ağırlıklı olarak bölgede bol bulunan ofiyolit grubu (serpantin, bazalt, gabro gibi) metamorfik kayalardan türeyen demirce zengin klorit kullanılmıştır. Kahramanmaraş civarında tarih öncesi dönemde kullanılan taş ve kil hammadde kaynaklarını TÜBİTAK desteğiyle inceleyen ODTÜ Arkeometri Ana Bilim Dalı Doktora öğrencilerinden Murat Dirican, bu dönemde Domuztepe’lilerin en az dört hammadde kaynağı üzerinde odaklandığını ve bunların muhtemelen Domuztepe yakınlarındaki kayaç formasyonlarından temin edildiğini düşünmektedir. Bu metamorfik kayaçların aynı dönemlerde taş kap yapımında da kullanılmakta olduğu bilinmektedir ve çakmaktaşı gibi hammaddelerle işlendiği düşünülmektedir (Campbell, B. 2012) Mühür ve taş kap yapımında kullanılan hammadde kaynaklarının madencilik ve hammaddenin son haline getirilene kadar geçirdiği işçilik için harcanan emekle beraber bilgi birikimi, belirgin bir uzmanlaşmanın varlığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kronolojik çerçevede yaklaştığımızda, erken evrelerden ele geçen mühür ve benzeri obje miktarlarının az olması nedeniyle gerek hammadde, gerek form ve imge kullanımı açısından sağlıklı bir gelişim çerçevesi çıkarmak zor olmakla beraber, bazı bulgular kısmen de olsa değerlendirilebilir. Örneğin, ileri düzeyde metaformizmaya uğrayan kayaçlarda renk skalası daha açık renklere kayabilmekte ve bunlar erken dönemde tercih edilen bir kaynak tipi olarak görülmektedir. Bu tip erken örnekler arasında, kırmızı bir taş olan jasperden yapılmış bir mühür (dt 4746), ve açık yeşil şeffaf veya krem rengi quartzit tipi hammaddeler (dt 4748, dt 4698) ile yeşil-mavi alacalı renklerin yoğunlukta olduğu serpantin tipi yapılmış nesnelere (dt 4732, dt 3495, dt 5266, dt 4599) sayılabilir. Siyaha çalan mavi-yeşil renkli kayaçlar ise geç evrelerde yaygınlaşmakla beraber, sarı-turuncu renkli, alabaster veya karnelyen olması muhtemel üç örnek, geç evrelerde ve ölülerin topluca gömüldüğü Ölüm Çukuru olarak adlandırılan bağlamda yoğunlaşmaktadır (DT 1787, DT 1684, 1783). Erken evrelerde, hammaddelerin daha çok çeşitlilik içermesi uzak-mesafelerle girilen ilişkilerin göstergesi olarak değerlendirilebileceği gibi; geç evrelerde ise bölgede sıklıkla bulunan kaynaklara yönelişin arttığı öngörülebilir.

Form ve imgeler açısından değerlendirdiğimizde ise, erken evrelerde, kolye uçları, platform kulplar ve sırtlı kulpların nispeten daha yaygın olduğu görülmektedir. Bu erken örnekler içinde, bazı imgesiz yüzeyli ve adeta doğal halde bırakılmış taşlardan yapılmış kolye uçlarıyla beraber, dikkörtgen veya yuvarlak yüzeylere oyulmuş sepet örgüsü veya imge yüzeyinin merkezine odaklanan dört parçalı bölümlenmeler de hâkimdir. Bunların imge yüzeylerinde tam simetrik olmayan desenlerin kullanılması da göze çarpan bulgular arasındadır. Geç Halaf Dönemi'ne geldiğimizde ise, erken evrede görülen kulp formlarının devam ettiği görülmekle beraber, standart kulplu tipler artarak norm haline gelmiştir. Bu tarz objelerde desenler ve yüzey geometrisinin oluşturulmasında özel beceri gerektiren tam simetrik kompozisyonlara özen gösterildiğini görmek mümkündür. Anlaşılabilirliği kadarıyla, geç evrelerde kaynaklarla ilgili değişen bir tercihle beraber, belli başlı bazı desenlerin daha üstün işçilikle işlenmesine dayalı bir özelleşme de meydana gelmiştir.

Domuztepe'nin çeşitli fazlarında bulunan diğer bazı benzeri nesnelere imge ve form tercihi net olarak anlaşılmasa da, bu objelerin mühür yapımında kullanılan hammadelere yapılmış olduğu görülmektedir. Bunların içinde bazı objelerde taşın doğal hali korunmuş ve sadece delik açılarak kolye ucu haline getirilmiştir. Bu örnekler, imgesiz de olsa, mühür tipi nesnelere form ve hammaddenin anlamlı özellikleri olabileceğini gündeme getirmektedir. Diğer yandan, bazı objelerin yüzeylerinde daha önce kullanılmış bir imgenin aşındırılarak temizlenmesi, mühür çeperinin dikkatli bir biçimde kırılması veya kulp deliğinin değiştirilmesi gibi rejuvenasyon tekniklerinin uygulandığı görülmektedir. Bu durum, mühürlerin uzun süreli kullanımları olabileceğini ve zaman içinde kişiden kişiye aktarılmış olma ihtimalini düşündürmekte ve kronolojik çalışmayı güçleştirmektedir.

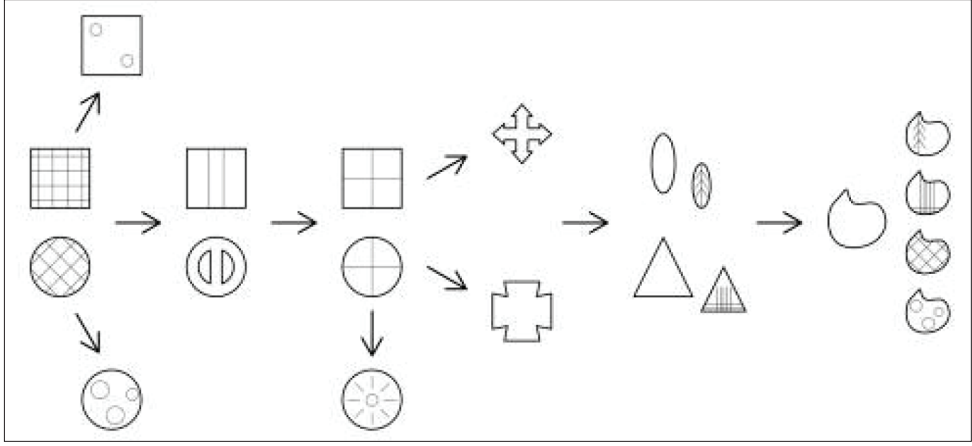
Form ve imge kullanımlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirdiğimizde, M.Ö. 7.bin yılın başlarından itibaren sepet örgü desenli dörtgen, yuvarlak ve ovoid formlu mühürlerin çeşitli zoomorfik ve antropomorfik tiplerle beraber yaygın bir kullanıma girdiği gözlemlenir (Duistermaat 2012). Standart kulplu ve soyut imgeli mühür tiplerinin orantısal olarak artarak yaygınlaşması ise M.Ö. 6.bin yılın başlarında gerçekleşmiş görülmektedir. Zoomorfik ve antropomorfik temalar ise, az oranlarda olsa da, bir çok yerleşimde halen bulunmaktadır. Bir Kuzey Levant yerleşimi olan Tel el-Kerkh'te, M.Ö. 7.bin yılın ortalarından itibaren görülen imge, form ve hammadde tercihleriyle, M.Ö. 6.bin yıl yerleşimleri olan Domuztepe veya Arpaçiya gibi yerleşimleri karşılaştırdığımızda, Halaf dönemi mühürlerindeki standardizasyonun aslında M.Ö. 7.bin yılın ortalarından itibaren tamamlanmış olduğunu görmek de mümkündür. Ancak, form ve imge kullanımında, bazı bölgesel farklılıklar da mevcuttur. Örneğin, Kuzey Levant'ta revaçta olan mühür tiplerinin simetrik form, standart kulp ve soyut imge kullanımına odaklandığı görülmektedir. Ancak Kuzey Irak'ta, kolye ucu tipli objeler kendi kümeleri içinde orantısal olarak daha fazladır. M.Ö. 5.bin yıla geldiğimizde ise, bazı soyut tipli mühürlerin kullanımının devam ettiği görülmekle beraber, daha önce görülmemiş nitelikte yeni tipler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Diğer yandan, hammadde tercihinde kaynaklara ulaşımın yanı sıra bazı sosyo-kültürel etkilerin olabileceğini işaret eden bulgular mevcuttur. Örneğin, Anadolu ve Balkanlar'da M.Ö. 7.bin yılın başlarından itibaren ele geçmekte olan ve pintadera olarak da adlandırılan damga mühür tipleri genellikle kilden üretilmektedir, ancak aynı süreçte Kuzey Mezopotamya'da bulunan ve benzer imgeler taşıyan nesnelere büyük bir çoğunluğu taştan yapılmaktadır. Bununla beraber, Orta Anadolu'da yer alan Tepecik Çiftlik gibi bir Geç Neolitik Dönem yerleşiminde, Kuzey Mezopotamya'da olduğu gibi taş malzeme kullanımına yönelmesi, hammadde kullanımında hem mekansal farklılaşmaların, hem de zamansal dönüşümlerin olduğunun bir göstergesidir (Bıçakçı vd. 2012). Genel olarak değerlendir-

diğimde, benzer imge ve formlar taşıyan nesnelerin gittikçe standardize olarak geniş bir coğrafyaya yayılmaları ortak kültür ve “kültür paketi” yaklaşımlarını destekleyen bir faktör olarak görünse de, yerleşimler bazında görülen imge, form ve hammadde tercihlerindeki farklılıklar ilginçtir. Bunların ardında yatan nedenlerin ikonografik incelemeler yoluyla aydınlatılması, mühürlerin kişisel kullanımı ve mühürleme işlemi arasındaki ilişkinin anlaşılmasına ışık tutacaktır.

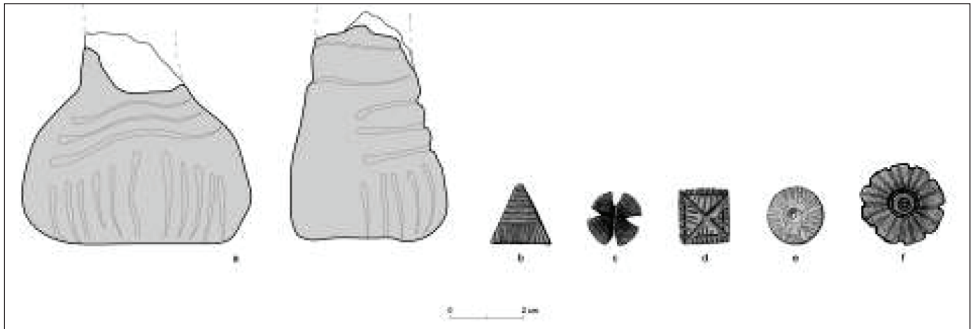
İkonografik Analiz Bulguları

Domuztepe mühürlerinde kullanılan formlar arasındaki ilişki asimetrik geometrik şekillerle, simetrik geometrik şekiller arasında kurulan bir zincirleme bir ilişkiler ağı ile gösterilebilir (Şekil 3).

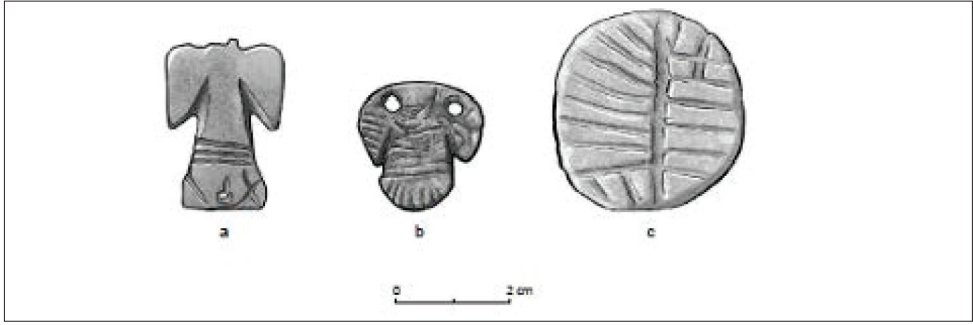
Şekil 3. Mühür formları arasındaki ilişkiler

Özellikle, üçgenler, rozetler ve dört parçalı yüzeylerde görülen imge kullanımının Tell Sabi Abyad’da bulunan ve “fallus” formu olduğu iddia edilen (Collet 1996) bazı kil figürinlerin bezenmesinde kullanılan imgelemlerle ilişkileri ilginçtir ve bu benzerlik, soyutlanma derecesi yüksek de olsa, bazı mühür tiplerinin fallus formundan türetilmiş olabileceğine dair bir kanaat oluşturmaktadır (Şekil 4).

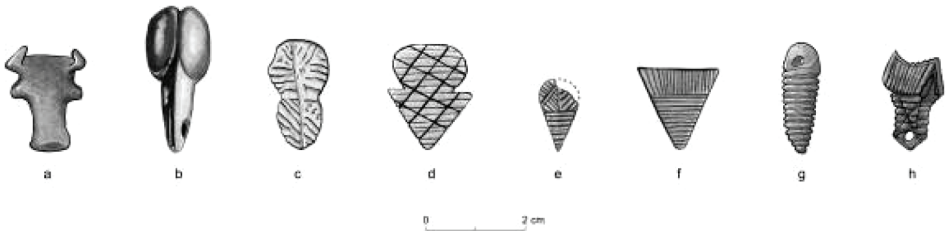
Şekil 4 . a) Tell Sabi Abyad, kil figürin (Collet 1996, Fig. 6.2); b) Domuztepe Dt 140 c) Domuztepe Dt 1687 d) Domuztepe, Dt 1683 e) Domuztepe Dt 1113 f) Domuztepe Dt 1681

Bu kanıyı güçlendirebilecek farklı bir ilişki Domuztepe’de bulunan bir kolye ucu (Şekil 5.b) ile Ras Shamra’da ele geçen ki parçalı yuvarlak yüzeyli bir mühürde (Şekil 5.c) kullanılan imgelem arasında da gözlemlenebilir. Bu ilişkiye bakarak, Ras Shamra’da bulunan mühürde, oyuğun iki yanında birbirleriyle içiçe geçmiş iki fallusun betimlendiği iddia edilebilir (Şekil 5).

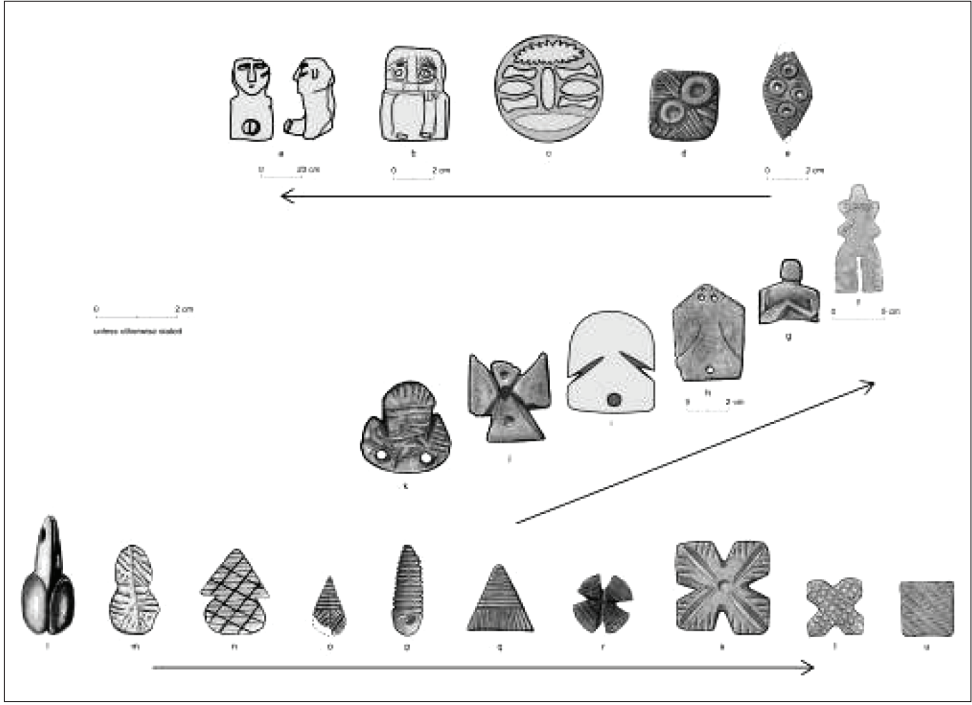
Şekil 5. a) Domuztepe DT 1793; b) Domuztepe DT 6560; c) Ras Shamra (Wickede 1990, Levhalar 18)

Ancak, her ne kadar fallus imgeleminden türetiliyor görünse de, formların soyutlaştırılarak başka formlara benzetildiği de görülmektedir. Örneğin, Şekil 5.b’de gösterilen fallus formu aynı zamanda insan bedenine benzeyen bir forma benzetilmiştir (Şekil 5.a). Ayrıca, şekil 6’da gösterildiği gibi, “öküz başı” imgesinden “ev” biçimli imgeye uzanan mühür tiplerinin artık sadece fallusla ilgili bir anlam taşımaktan çıkıp, birbirleriyle ilişkili bir çok imge ve gösterdiği kavram setlerine göndermeler de yapmaktadır. Bu ilişkilene Şekil 3’te gösterilen zincirleme ilişkilerle de daha karmaşık bir hal almaktadır.

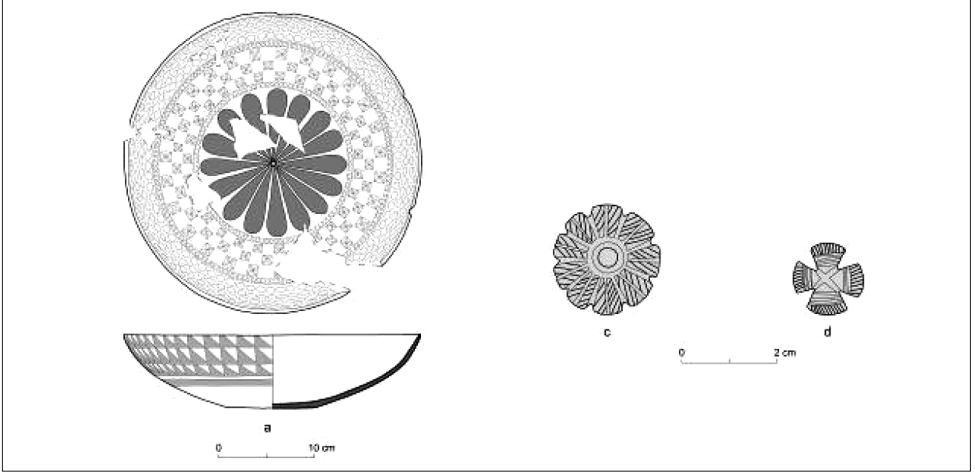
Şekil 6. a) Tell Arpachiyah A 895(B), (Mallowan ve Rose 1935, Pl. 6.A) ; b) Tell Arpachiyah, A 17, (Mallowan ve Rose 1935, Fig. 51.6); c) Tell Ain el-Kerkh (Tsuneki 2011, Fig. 21); d) Tell Arpachiyah A 583, (Mallowan ve Rose 1935, Pl. VIIa); e) Domuztepe, DT 137 f) Domuztepe, DT 140 g) Domuztepe, DT 242 h) Arpachiyah, (Mallowan ve Rose 1935, Pl. VI a.11, Fig. 51.4)

Yukarıdaki bulgular çerçevesinde, mühürleri buluntu sıklığı ve soyutlanma derecesine göre iki boyutlu bir tabloya yerleştirmek mümkündür. Özellikle az bulunan antropomorfik objelerin Erken Neolitik Dönem imgelerine de benzemesi (Şekil 7), mühürlerin birçok kişinin uzun zamandır aşına olduğu ancak zaman ve sosyal koşullar içinde dönüşerek değişen bir anlatının parçalarını oluşturdukları izlenimini güçlendirmektedir.

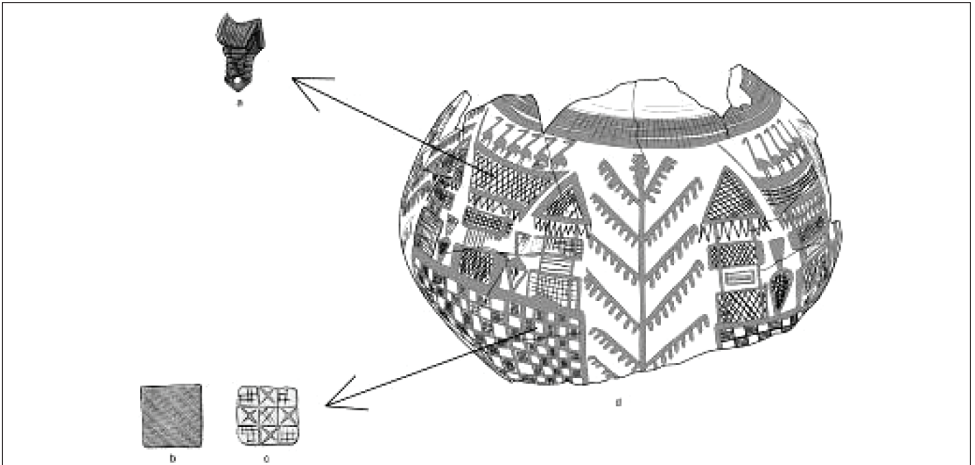
Şekil 7. a) Erken Neolitik, Göbekli Tepe (Schmidt 2007, fig. 27); b) Erken Neolitik, Mezraa Teleilat (Özdoğan 2007, fig. 18); c) Tell Sabi Abyad mühürlenmiş obje (Duistermaat 1996, Fig. 5.4, G1.1); d) Domuztepe, DT 1; e) Domuztepe, DT 180; f) Tell Sabi Abyad, mühürlenmiş obje (Duistermaat 1996, Fig.5.6, T1.1); g) Domuztepe; h) Domuztepe, DT 352; i) Domuztepe, DT 2581; j) Arpachiyah A 860, (Mallowan ve Rose 1935, Pl. VI.b); k) Domuztepe, DT 6560; l) Arpachiyah, A 17, (Mallowan ve Rose 1935, Fig. 51.6); m) Tell Ain el-Kerkh (Tsuneki 2011, Fig. 21); n) Arpachiyah A 583, (Mallowan ve Rose 1935, Pl. VIIa); o) Domuztepe, DT 137; p) Domuztepe, DT 242; q) Domuztepe, DT 140; r) Domuztepe, DT 1687; s) Domuztepe, DT 4742; t) Domuztepe, DT 3; u) Domuztepe, DT 2804

Geç Neolitik Dönem'de bu anlatının, mühür ve çanak-çömlek gibi küçük ve taşınabilir nesnelere ortaya çıkması ve bu nesnelere imgelemin antropomorfik figürin ve çanakçömlek üzerindeki desenlerle ortak özellikler gösteriyor olması da ilginçtir. Dönemin seramiği, mühürlerdeki benzer desenlerin simetrik kompozisyonlar halinde çanak gövdesinin üzerine ve içine boyama yöntemiyle bezemesiyle süslenmiştir (Şekil 8). Bu bezemeler genellikle simetrik geometriye benzer soyut desenler içermekle beraber, daha natüralistik desenler de ender olarak görülmektedir ve yukarıda değinilen anlatıların içeriğine dair bazı ipuçları vermektedir.

Şekil 8. Tell Arpaçiya, kase, (Mallowan ve Rose 1935); c) Domuztepe, Dt 1681; d) Domuztepe Dt 1687

Domuztepe’de bulunan bazı kaplarda sepet örgü deseni, bir yerleşim peyzajı ve mimari yapılarla ilgili görünmektedir (fig.9). Bu anlatı biçimi muhtemelen yerleşim ve ilişkili yapıların tarihsel sürekliliğine gönderme yapan bir mitolojinin parçası olarak kullanılmaktadır (bkz: Atakuman ve Erdem 2015). Mimari yapıların sürekli olarak aynı temeller üzerine inşaa edilmesi ve kimi zaman hayvan boynuzlarıyla dekore edilmesi suretiyle hane sürekliliği ve başarısının vurgulanması, Neolitik Süreç’te belirginleşmeye başlayan “hane” düzeni ve ilişkili sembolik kodlarının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Cauvin 2000, Hodder ve Meskell 2011, Atakuman 2014 a, b).

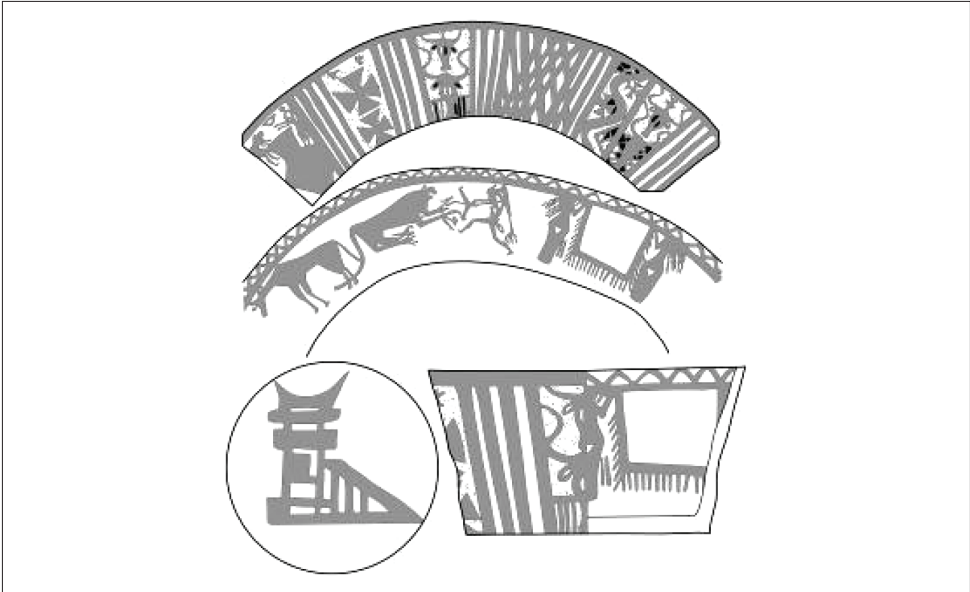

Şekil 9) a) Tell Arpaçiya (Mallowan ve Rose 1935, Fig 51.4, Pl. VI a.11); b) Domuztepe, Dt 2804; c) Tell Arpaçiya, A574 (Mallowan ve Rose 1935, Pl. 7a); d) Domuztepe kase, (Campbell 2010, fig. 18.8)

Tartışma ve Yorum

Söz konusu dönemin mühür geleneği üzerinden, mühürlerin hammaddeleri, içerdikleri motifler ya da şekiller ve ele geçtikleri konteks dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığı takdirde, dönemin sosyal yapısı ve sosyal kimlik anlayışında mühürlerin fonksiyonunu anlamaya yönelik çeşitli varsayımlar öne sürmek mümkündür. Örneğin, Halaf sürecinde geçmişten gelen mitolojik anlatuların bazı unsurlarının dönemin koşullarında dönüştürülerek, küçük ve taşınabilir nesnelere üzerinde tekrar canlandırıldığı düşünülebilir (Şekil 10). Bu esnada, hangi imgelerin ne tip hammadde ve formlarda üretilmesi ve kullanılması gerektiği, nesnelere kullanılacağı ortamların sosyal niteliğiyle yakından ilgili görünmektedir. Dönemin boyalı çanak-çömlekleri üzerinde gördüğümüz ve mühürlerdekine benzer nitelikteki imgelerden oluşan karmaşık kompozisyonlar, Halaf Dönemi topluluklarında sembolik düzenin, özellikle yemek tüketimi ortamlarıyla yayılmış olabileceğini düşündürmektedir (Campbell 2008, Nieuwenhuys 2007). Muhtemelen, bu sosyal ortamlarda bazı kültürel kurallar çerçevesinde hareket edilmektedir ve bu kurallar bazı sosyal kimlik ve toplumsal cinsiyet kodları içermektedir.

Bazı araştırmacılar, besin üretimi, yemek hazırlama ve yemeğin sosyal tüketimi gibi faaliyetlerle rutin bir biçimde biraraya gelen gruplar arasındaki sosyo-ekonomik işbirliklerinin eş değiş-tokuşuyla sağlandığını ve bu pratiklerin, cinsiyete dayalı iş bölümü, hanenin toplumsal temsilinde önceliğin belirlenmesi gibi kriterler üzerinden hiyerarşik yapılanmalara yol açtığını iddia etmektedirler (Wengrow 1998, 2001, Forest 1996, Atakuman 2014a, 2014b). Nitekim, bilgi ve beceriyi en iyi biçimde gösterenlerin daha çok partner çekeceği ve uzun vadede grubunun sürekliliğini ve iş gücü altyapısını, yani hayatta kalma başarısını güçlendireceği düşünülürse, bilgi ve becerilerin rekabetçi bir biçimde sergilenmesine dayalı statü gösterilerinin yaygınlaştığı ve bunu nesnel kültüre yansıttığı düşünülebilir.

Şekil 10. Tell Arpaçiya, kase, (Ippolitoni-Strika 1990, fig A. p.149)

Bu açıdan yaklaştığımızda, kişilerin, hayat döngüleri boyunca giderek daha karmaşıklaşan kültürel bilgi ve becerilere vakıf olduklarının bir göstergesi olarak mühür ve benzeri nesnelere kullanmakta oldukları savı ön plana çıkmaktadır. Bu kişiler, muhtemelen yemek veya diğer ürünleri, kültürel kurallara uygun bir biçimde üretip ve hazırladıklarını göstermek amacıyla (örneğin helal veya kaşrut pratiklerinde olduğu gibi) damgalama işlemi yapıyorlardı (Wengrow 2008). Aslında, geniş bir coğrafyada yayılmış ve farklı geleneklere sahip Geç Neolitik Dönem topluluklarının yakınlaşmaları sürecinde ortaya çıkması beklenebilecek bu tip kültürel kurallar, “biz” ve “ötekiler”i ayırmakta önemli işlevler üstlenerek, üretimin “kirlenmesine” karşı bir çeşit korunma işlevi görüyor olabilirdi. Kısaca, mühürler ve beraberinde yayılan diğer nesnelere aracılığıyla geniş bir coğrafyada tartışmaya açılan kavramların, hane düzeninin kuruluşu ve sürekliliğinin sağlanmasına odaklandığı ve bu düzenin idame ettirilebilmesi için gerekli sosyal kimlik kodlarını içerdiğini söylemek daha kapsayıcı bir yaklaşım olarak önerilebilir.

Tablo. 5. Halaf Sürecinde mühür ve benzeri nesnelere kullanımları üzerine bir model

Form	Özellikler	Sosyal Bağlam
Simetrik Geometrikler	<ul style="list-style-type: none"> Nispeten çok sayıda bulunurlar Genellikle arkadan standart kulplu olurlar Fallus formundan türetilmiş görünümde beraber soyutlaştırılarak başka kavramlarla ilişkilendirilen bir imgelem dünyası vardır Soyut imgelerin, ev, öküz başı gibi daha karmaşık kavramlarla bir bağı olduğu görülmektedir. 	Hane kumuş kişiler (?)
Ovoidler	<ul style="list-style-type: none"> Nispeten çok sayıda bulunurlar Kolye ucu veya kulplu olabilir İyi işçilik özellikleri gösteren objeler yanında çok iyi olmayanlar da bulunur Soyut ve Natüralistik objelere benzeyen tarafları olmakla beraber formlar düzensizdir 	Yetişkinliğe geçiş (?)
Antropomorfik ve Zoomorfikler	<ul style="list-style-type: none"> Az sayıda da olsa birçok farklı Halaf Dönemi yerleşiminde bulunmuşlardır. Zoomorfikler, özellikle boynuzlu hayvanlara odaklıdır. Antropomorfiklerde, belirgin bir duruştaki insan bedenleriyle beraber fallus betimlemeleri görülmektedir. Bir çok objede Erken Neolitik'ten bilinen imgelere benzerlikler vardır. 	Ritüel liderler (?)

Sonuç

Sembolik iletişim odaklı yaklaşımlar açısından bakıldığında mühürler, bir mülkiyet simgesinden çok, bir kolektif kimlik ve bu kolektif kimlikle bağlantılı kişisel statü belirleyicileri olarak gündeme gelmektedir. Geç Neolitik Dönem’de mühürlerle beraber yaygınlaşan ve “Neolitik Paket” olarak da bilinen figürin, çanak çömlek vb. küçük ve taşınabilir nesnelere topluca değerlendirdimizde, dönemin oldukça değişken ve yarı-göçebe yaşantısında, bu tarz nesnelere kişiler ve gruplar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine aracılık ederek, uzun erimli süreçte farklı coğrafik bölgeler arasında son derece karmaşık sosyo-ekonomik ilişki ağlarının kurulmasına yol açtıkları öngörülebilir. “Neolitik Paket”in yayılımını, yeni bir sosyal düzen ve ilişkili kimlik hiyerarşilerinin ortaya çıkışı ve bunların sembolik kodlarının yaygınlaşması süreci olarak tanımladığımızda ise, nesnelere yeni bir bakış açısı getirmek mümkün olacaktır. Böylesine bir bakış açısının yöntemsel yaklaşımı, nesne kategorilerinin tipolojilerine ve geniş

coğrafyalardaki benzerliklerine odaklı kalmamakta; kaçınılmaz olarak farklı yerleşimlerde farklı sayı ve formlarda bulunan nesnel kültür öğelerinin birbirleriyle olan öznel ilişkilerine istatistiksel, mekansal ve ikonografik çalışmalarla eğilerek hammadde, imge ve form tercihlerinin farklı sosyal yapılarla ilişkilerini ortaya koymaktadır. Özellikle, Kuzey Levant bağlamında değerlendirdiğimizde, Domuztepe ve Tell el-Kerkh gibi yerleşimlerde kil figürinlerin çok az miktarda ele geçmesi karşısında, Fırat nehrinden itibaren Kuzey Mezopotamya’nın daha doğuda kalan yerleşimlerinde kil figürinler ve taş mühürlerin beraber bulunması üzerinde detaylı bir biçimde düşünülmesi gereken bir olgudur.

Diğer yandan, ikonografik bulgularda “fallus” imgesinin kullanıldığı görülmekle beraber, bu nesnelere kullanan toplumların bir “fallus” tapınması içinde olduğu veya erkek-egemen bir yapıya sahip olduğunu iddia etmek güçtür. Nitekim, Geç Neolitik Dönem’in, figürin gibi diğer buluntularında “kadın” imgelerinin kullanıldığı da uzun zamandır bilinen bir olgudur. Ancak, mühürler üzerinde yapılan bu çalışma göstermektedir ki, figürinlerde gözlemlenen “kadın” imgelerini ön plana çıkararak, bu toplumların “ana tanrıça” tapınması içinde oldukları veya “ana-erkil” bir yapıya sahip oldukları gibi çıkarımlarda bulunmak da aynı şekilde güçtür. Bir diğer deyişle, herhangi bir arkeolojik nesne grubunu diğer nesne gruplarından bağımsızlaştırarak yapılan arkeolojik incelemelerde birbiriyle çelişen toplumsal cinsiyet hiyerarşileri çıkarmak mümkün olabilmektedir. Bu koşullarda da, belli bir grup nesnede görülen bazı cinsel karakteristiklerden yola çıkarak inanç ve sosyal ilişkiler üzerine yorumlarda bulunmak imkansızlaşmaktadır.

Her ne kadar, Kuzey Mezopotamya’da Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarında belirginleşen merkezi otoritenin ve hiyerarşik toplumların ortaya çıkışı erkek egemen yapıyla ilişkilendirilse de, tarih öncesi toplumlarda toplumsal cinsiyet yapılarını ve dönüşümlerini anlayabilmek için farklı yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, seramikler, mühürler ve figürinler gibi nesnel kültür öğeleri arasındaki ilişkilerin, buluntu bağlamları, buluntu sayıları, imge teması tercihleri, soyutlanma dereceleri, işçilik ve hammadde farklılığı gibi ölçütler üzerinden sistematik olarak değerlendirilip karşılaştırılması, göçlerle yayılan kültür paketleri yaklaşımlarına odaklanan geleneksel Neolitik Dönem yorumlarını sosyal bilim literatürü açısından daha sağlıklı bir zemine oturtacaktır. Bu bağlamda mülkiyet ve yazının ortaya çıkışının, imgeler, nesnelere, mekanlar ve insanlar arasındaki ilişki ağlarının kuruluş ve dönüşümünü inceleyen yeni kuram ve yöntemlerle aydınlatılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bilgi Notu ve Teşekkür

Domuztepe mühürleri’nin 44 adeti 2010 yılında Prof. Dr. Elizabeth Carter tarafından “The Glyptic of the Middle-Late Halaf Period at Domuztepe, Turkey” isimli makalede yayınlanmış, küçük bir kısmı 2013 yılında tarafımdan yayınlanmış olan ve Kuzey Mezopotamya mühürlerinin karşılaştırmalı incelemesine dayalı “Deciphering Later Neolithic stamp seal imagery of Northern Mesopotamia” isimli çalışmada ele alınmıştır. Konuyla ilişkili daha kapsamlı bir çalışma ise Dr. Simon Denham’ın 2013 yılında Manchester Üniversitesi’nde, Prof. Dr. Stuart Campbell danışmanlığında hazırladığı Doktora Tezi’nde yapılmıştır. Burada sunulan çalışmada, daha önceki çalışmalarda bulunmayan bazı mühür ve benzeri imge taşıyan buluntulara yer verilmekte olup, buluntuların tamamı, bu çalışmalardan farklı tipolojik ölçütler ve yöntemlerle incelenmektedir. Bu ölçütler yukarıda değinilen 2013 tarihli çalışmamla bazı benzerlikler içermekle beraber, hâlihazırda sunulan çalışma bir öncekinden

farklı olarak tamamen Domuztepe buluntularına odaklanmakta ve tipolojik ölçütleri geliştirerek farklı bir çerçeveye oturtmaktadır.

Domuztepe küçük buluntu veri tabanı ve buluntu bağlam bilgilerine ulaşımında sağladığı kolaylığın yanısıra, paylaştığı fikirler için Prof. Dr. Stuart Campbell'a, Domuztepe mühürleri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalarla bu makaleye ilk ışığı veren Prof. Dr. Elizabeth Carter'a, yazım aşamasında fikirleriyle katkıda bulunan Doç.Dr. Özlem Çevik ve Prof. Dr. Burçin Erdoğu'ya ve Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin editoryal süreçlerinde makaleyi değerlendirerek önemli katkılarda bulunan tüm akademisyenlere teşekkür ederim. Çalışmada kullanılan tüm çizimler, Dr. Ahmet Çinicici'nin özverili çalışmasının ürünüdür.

Kaynakça

- Akkermans, P. M. M. G. ve Duistermaat, K. (1997). Of storage and nomads: the sealings from Late Neolithic Sabi Abyad, Syria. *Paleorient*, 22, 2: 17-32.
- Akkermans, P. ve Duistermaat, K. (2004). More seals and sealings from Neolithic Tell Sabi Abyad, Syria. *Levant*. 36: 1-11.
- Akkermans, P. M. M. G. ve Schwartz, G. (2003). *The archaeology of Syria: From complex hunter-gatherers to early urban societies (16000-300 BC)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Akkermans, P. M. M. G. ve Verhoeven, M. (1995). An image of complexity: The burnt village at Late Neolithic Sabi Abyad, Syria. *American Journal of Archaeology*, 99: 5-32.
- Atakuman Eissenstat, Ç. (2004). *Ritualization of settlement: Conditioning factors of spatial congruity and temporal continuity during the Late Neolithic of Southeastern Anatolia*. Los Angeles: University of California.
- Atakuman, Ç. (2013). Deciphering later Neolithic stamp seal imagery of Northern Mesopotamia. *Documenta Praehistorica*, 40: 247-264.
- Atakuman, Ç. (2014a). Architectural discourse and social transformation during the early Neolithic of South-east Anatolia. *Journal of World Prehistory*, 27: 1-42.
- Atakuman, Ç. (2014b). Neolitik Süreci yeniden tanımlamak: Güneydoğu Anadolu Neolitik'i'nde mekan kurgusu ve sosyal ilişkiler. Ö. Çevik ve B. Erdoğu (ed.), *Tematik Arkeoloji Serisi 1: Yerleşim Sistemleri ve Mekan Analizi* içinde (ss. 191-216). İstanbul: Ege Yayınları.
- Atakuman, Ç. (2015). Kuzey Mezopotamya Prehistoryası'nın terminolojik sorunlarına tarihsel bir yaklaşım, *Anadolu Prehistoryası Araştırmaları Dergisi*, 1: 47-71.
- Atakuman, Ç. ve Erdem, D. (2015). Geç Neolitik'te zaman, mekan ve rituel: Domuztepe'de insan, mekan ve nesne gömüleri. A. Baysal (editor), *Tematik Arkeoloji Serisi 2: İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon* içinde (ss.143-174). İstanbul: Ege Yayınları.
- Bıçakçı, E., Godon M. ve Çakan Y. G. (2012). Tepecik-Çiftlik. M. Ozdoğan, N. Başgelen, ve I. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey: Central Turkey* içinde (ss. 31-70). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Campbell, B. (2012). Stone Bowls in the Halaf: Manufacture, function and breakage at Domuztepe. O. P. Nieuwenhuyse, R. Bernbeck, P.M.M.G. Akkermans and J. Rogash (ed.), *Interpreting the Late Neolithic of Upper Mesopotamia* içinde (ss.241-250). Turnhout: Brepols.
- Campbell, S. (2000). The Burnt House at Arpachiyah: A Reexamination. *Bulletin of American Schools of Oriental Research*, 318: 1-40.
- Campbell, S. (2008). Feasting and dancing: Gendered representation and pottery in Later Mesopotamian prehistory. D. Bolger (ed.), *Gender Through Time in the Ancient Near East* içinde (ss. 53-76). Lanham, MD: Altamira.
- Campbell, S. (2010). Understanding Symbols: Putting meaning into the painted pottery of Prehistoric Northern Mesopotamia. D. Bolger ve L.C. Maguire (ed.) *The Development of Pre-State Communities in the Ancient Near East: Studies in Honour of Edgar Peltenburg* içinde (ss. 147-155). Oakville, Ct.: OxBow Books.

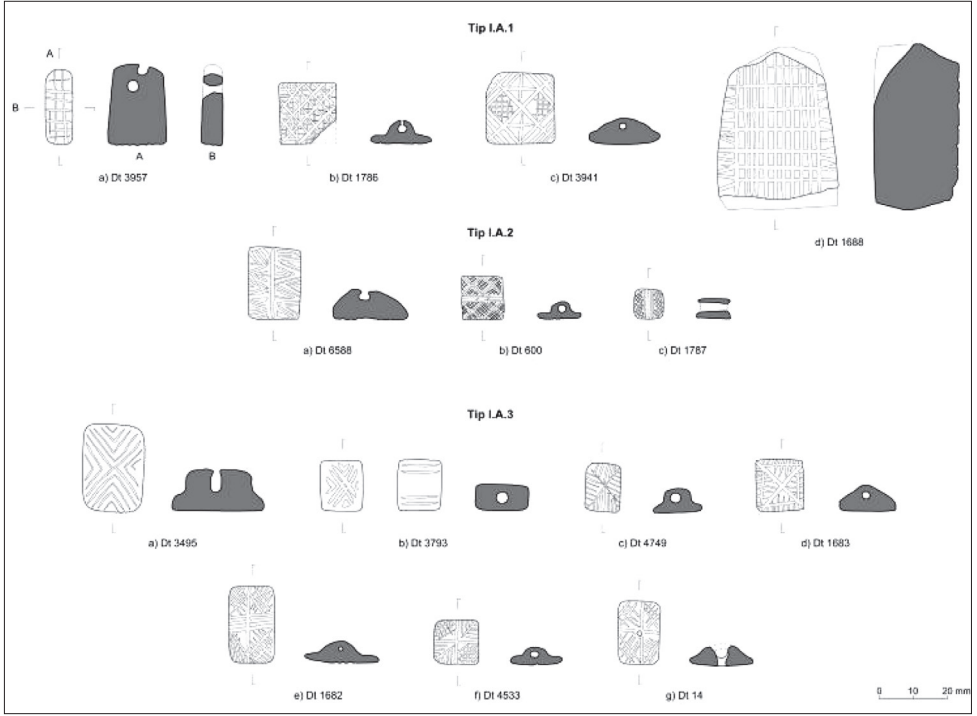
- Campbell, S. ve Fletcher, A. (2012). Scale and integration in Northern Mesopotamia in the early 6th Millennium cal. BC. O. P. Nieuwenhuyse, R. Bernbeck, P.M.M.G. Akkermans ve J. Rogash (ed.), *Interpreting the Late Neolithic of Upper Mesopotamia* içinde (ss. 39-50). Turnhout: Brepols.
- Campbell, S., Carter, E., Healey, E., Anderson, S., Kennedy, A. ve Whitcher, S. (1999). Emerging complexity on the Kahramanmaraş plain, Turkey: the Domuztepe project, 1995–97. *American Journal of Archaeology*, 103: 395–418.
- Carr J.C. ve E. Neitzel (ed.), (1995). *Style, society and person: Archaeological and ethnological perspectives*. New York: Plenum Press.
- Carter, E., Campbell, S. ve Gauld, S. (2003). Elusive complexity: new data from Late Halaf Domuztepe in South Central Turkey. *Paleorient*, 29, 2: 117–133.
- Carter, E. (2010). The Glyptic of the Middle-Late Halaf Period at Domuztepe, Turkey. *Paléorient*, 36, 1: 159-177.
- Cauvin, J. (2000). *The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Collet, P. (1996). The Figurines. P. M. M. G. Akkermans (ed.), *Tell Sabi Abyad: The Late Neolithic Settlement, Vol. 2* içinde (ss. 403-414). İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.
- Costello, S. K. (2011). Image, memory and ritual: Re-viewing the antecedents of writing. *Cambridge Archaeological Journal*, 21, 2: 247–262.
- Denham, S. (2013). *The meanings of late Neolithic stamp seals in North Mesopotamia*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Manchester: University of Manchester.
- Dobres, M. A. (2000). *Technology and social agency: outlining a practice framework for archaeology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Duistermaat, K. (1996). The seals and sealings. P. M. M. G. Akkermans (ed.), *Tell Sabi Abyad: The Late Neolithic Settlement, Vol. 2* içinde (ss. 339-340). İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.
- Duistermaat, K. (2012). Private Matters. The Emergence of sealing practices in Neolithic Syria. O. Nieuwenhuyse, R. Bernbeck, P.M.M.G. Akkermans ve J. Rogasch (ed.), *Interpreting the Late Neolithic of Northern Mesopotamia* içinde (ss. 315-322). Belgium: Brepols Publishers.
- Englund, R. (2004). The state of decipherment of proto-Elamite. S.D. Houston (ed.), *The First Writing: Script Invention as History and Process* içinde (ss. 100-149). Cambridge: Cambridge University Press.
- Flannery, K. V. (2002). The origins of the village revisited: From nuclear to extended households. *American Antiquity*, 76, 3: 417–433.
- Forest, J. D. (1996). *Mesopotamie: L'apparition de l'état*. Paris: Editions Paris-Mediterranee.
- Frangipane, M. (2000). The development of administration from collective to centralized economies in the Mesopotamian world: the transformation of an institution from ‘system-serving’ to ‘self-serving’. G. Feinman ve L. Manzanilla (ed.), *Cultural evolution: Contemporary viewpoints fundamental issues in archaeology* içinde (ss. 215-232). New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Frangipane, M. (2007). Different types of egalitarian societies and the development of inequality in early Mesopotamia. *World Archaeology*, 39, 2: 151-176.
- Gell, A. (1998). *Art and Agency: An anthropological theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Hauptman, H. (2007). Nevalı Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem. M. Özdoğan, N. Başgelen (ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem* içinde (ss.117-132) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hauptmann, H. (2011). The Urfa region. M. Özdoğan, N. Başgelen, and I. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey: The Euphrates basin* içinde (ss. 85-138). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hodder, I. (2012). *Entangled: An archaeology of the relationships between humans and things*. John Wiley & Sons.
- Hodder, I. ve Meskell, L. (2011). A ‘curious and sometimes a trifle macabre artistry’: Some aspects of symbolism in Neolithic Turkey. *Current Anthropology*, 52, 2: 235–263.
- Ingold, T. (2011). Introduction. T. Ingold (ed.), *Redrawing Anthropology: Materials, Movements, Lines* içinde (ss. 1-20). Anthropological Studies of Creativity and Perception, Ashgate.

- Kuijt, I., Guerrero E., Molist M., ve Anfruns, J. (2011). The changing Neolithic household: Household autonomy and social segmentation, Tell Halula, Syria. *Journal of Anthropological Archaeology*, 30: 502–522.
- Makkay, J. (1984) *Early Stamp Seals in South-East Europe*. Budapest: Akademiai Kiado.
- Mallowan, M. E. L. ve Rose, J. C. (1935). Excavations at Tell Arpachiyah. *Iraq*, 2: 1–178.
- Mellaart, J. (1975). *The Neolithic of the Near East*. London: Thames and Hudson.
- Nieuwenhuys, O. (2007). *Plain and Painted Pottery: The Rise of Late Neolithic Ceramic Styles on the Syrian and Northern Mesopotamian Plains*. Leiden: Brepols.
- Nissen, H-J., Damerow P. ve Englund R. (1993). *Archaic Bookkeeping: Early Writing and Techniques of Economic Administration in the Ancient Near East*. Chicago IL: The University of Chicago Press.
- Oppenheim, M. von. (1943). *Tell Halaf, vol. 1: Die prähistorischen Funde. Bearbeitet von Hubert Schmidt*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Özdoğan M. (2007). Mezraa Teleilat, M. Özdoğan and N. Başgelen (ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem* içinde (ss.159-194). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M., Başgelen, N. (2007). *12000 yıl önce: Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı, Neolitik Dönem*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özkaya, V. ve Coşkun, A. (2011). Körtik Tepe. M. Özdoğan, N. Başgelen ve I. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey: The Tigris basin* içinde (ss. 89-127). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pittman, H. (1994). Towards an understanding of the role of glyptic imagery in the administrative systems of proto-literate greater Mesopotamia. P. Ferioli, E. Fiandra, G.G. Fissore ve M. Frangipane (ed.), *Archives before writing. Proceedings of the international colloquium, Oriolo Romano, Oct. 23–25, 1991* içinde (ss. 177-203). Rome: Scriptorium.
- Pollock, S. (2011). Making a difference: Mortuary practices in Halaf times. A. Baadsgaard, A. Boutin, ve J. Bukstra (ed.), *Breathing New Life into the Evidence of Death: Contemporary Approaches to Bioarchaeology* içinde (ss. 29-54). Santa Fe: School of Advanced Research Press.
- Postgate, N. (2005). New angles on early writing. *Cambridge Archaeological Journal*, 15, 2: 275–280.
- Prijatelj, A. (2007). Digging the Neolithic Stamp-Seals of SE Europe from Archaeological Deposits, Texts and Mental Constructs. *Documenta Praehistorica*, XXXIV: 231-256.
- Schmandt-Besserat, D. (1996). *How Writing Came About?* Austin TX: University of Texas Press.
- Schmidt, K. (2007). *Göbekli Tepe: En Eski Tapınağı Yapanlar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tsuneki, A. (2011). A glimpse of human life from the Neolithic cemetery at Tell el-Kerkh, Northwest Syria. *Documenta Praehistorica*, XXXVIII: 83-95.
- Türkcan A.U. (2005). Clay Stamp Seals. *Çatalhöyük Archive Reports*, 2005. Online http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2005/ar05_30.html
- Türkcan, A. U. (2006). Some Remarks on Çatal Höyük stamp seals. *Changing materialities at Çatalhöyük: Reports from 1995-1999 seasons*, 5: 175-185.
- Umurtak, G. (2000). Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlar’da Burdur-Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler, *Adalya*, IV: 1-20.
- Verhoeven, M. (2002). Ritual and ideology in the Pre-Pottery Neolithic B of the Levant and southeast Anatolia. *Cambridge Archaeological Journal*, 12, 2: 233–258.
- Wengrow, D. (1998). The changing face of clay: continuity and change in the transition from village to urban life in the Near East. *Antiquity*, 72: 783–95.
- Wengrow, D. (2001). The evolution of simplicity: aesthetic labour and social change in the Neolithic Near East. *World archaeology*, 33, 2: 168-188.
- Wengrow, D. (2008). Prehistories of Commodity Branding. *Current Anthropology* 49, 1: 7-34
- Wickede, A. von. (1990). *Praehistorische Stempelglyptik in Vorderasien*. Munich: Profil Verlag.
- Wobst, H. M. (1977). Stylistic Behavior and Information Exchange. E. H. Cleland (ed.), *For the Director: Research Essays in Honor of James B. Griffin* içinde (ss. 317-342). Ann Arbour: University of Michigan Museum of Anthropology, Anthropological Papers.

EK 1. Domuztepe Mühürlerinin Tipolojik Özellikleri

LEVHA 1

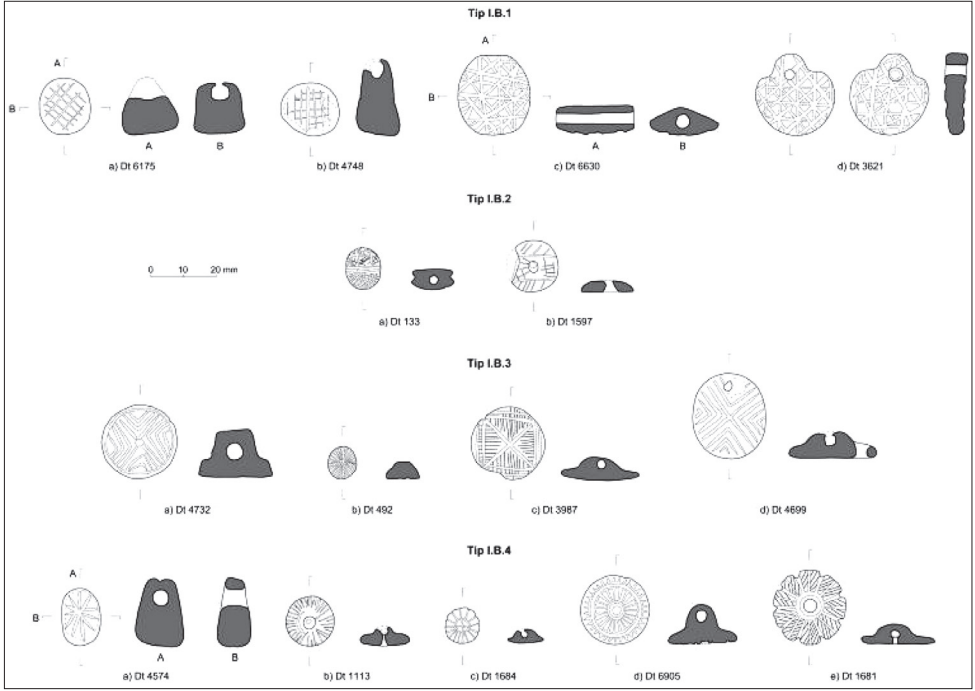
Tip I.A.1. Hasır/sepet örgü desenli tam dörtgen imge yüzeyleri		Tip I.A.2. İki parçalı dörtgen imge yüzeyleri			
a	DT 3957	Geç Halaf, açık yeşil mat serpentinli, l:23.4mm, w:16.82mm, h:6.27mm, platform kulpu/kolye ucu, bin uç kısımda kırılmış iki delik mevcut	a	DT 6588	(D-3). Erken Halaf(C-2/D-3). açık yeşil üzerine koyu yeşil dalgalı mat serpentinli, l:21.14mm, w:15.44mm, h:7.8mm, standart sırtlı kulp, kulp ucunda kırık
b	DT 1786	Geç Halaf (D-6), mavimsi siyah mat serpentinli, l:15.73, w:16.71mm, h:6.63mm, standart delikli kulp, ön yüzey kögesi kırık	b	DT 600	Geç Halaf (D-8), mavimsi siyah mat serpentinli, l:12.4mm, w:12.02mm, h:5.32mm, standart delikli kulp, tam
c	DT 3941	Geç Halaf (D-10), bordo-kırmızı parlak jasper, l:19.36mm, w:19.85, h:7.81mm, h:7.81mm, standart delikli sırtlı kulp, ön yüz tek köşede kırık	c	DT 1787	Geç Halaf (D-8), turuncu-sarı parlak alabaster, l:8.59mm, w:8.3mm, h:5.02mm, boncuk tipi delik boydan, tam
d	DT 1688	Geç Halaf (D-8), kahverengi şeffaf taş (steatit ?), l:11.57mm, w: 11.16mm, h:4.73mm, standart delikli kulp, kulp kırık	Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		
Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		d	DT 4697	Erken Halaf (D-4), gri-siyah mat serpentinli, l:20.82mm, w:17mm, h:10.5mm, standart delikli sırtlı kulp, tam	
e	DT 4599	Erken Halaf (D-4), mavi-yeşil mat serpentinli, l:20.43mm, w:13.45mm, h:8.56mm, kolye ucu tipi, tam	Tip I.A.3. Dört parçalı dörtgen imge yüzeyleri		
f	DT 1822	Geç Halaf (D-6), mavimsi siyah mat serpentinli, l:20.27, w:10.05mm, h:11.65mm, platform lipi delikli kulp, l:20.27mm, w:10.05mm, h:11.65mm, tam	a	DT 3495	Erken Halaf (D-4), açık yeşil-koyu yeşil dalgalı parlatılmış taş (serpentin?), l:21.52mm, w:14.87mm, h:9.76mm, standart delikli sırtlı kulp, kulp kırık
g	DT 243	Geç Halaf (D-5), süt beyaz mat taş (steatit?), l:15.55mm, w:14.15mm, h:4.73mm, standart delikli kulp, kulp kırık	b	DT 3793	Yüzey Toplama, yeşil-gri yarı şeffaf serpentinli, l:13.85mm, w:12mm, h:6.78mm, enden oyulmuş boncuk tipi delik, tam
h	DT 6693	Geç Halaf (D-7), mavimsi siyah mat serpentinli, l:17.6mm, w:15.74mm, h:8.85mm, standart delikli kulp, tam	c	DT 4749	Geç Halaf (D-7), yeşil-mavimsi gri mat serpentinli, l:13.3mm, w:9.62mm, h:6.95mm, standart delikli kulp, tam
i	DT 2804	Geç Halaf (D-8), Mavi-yeşil mat serpentinli, l:12.89mm, w:12.5mm, h:5.49mm, standart delikli kulp, tam	d	DT 1683	Geç Halaf (D-6), mavimsi gri mat serpentinli, l:15.63mm, w:13.92mm, h:8.01mm, standart delikli sırtlı kulp, tam
j	DT 4175	Geç Halaf (D-9), mavi-yeşil mat serpentinli, l:13.01mm, w:11.71mm, h:6.66mm, standart delikli sırtlı kulp, tam	e	DT 1682	Geç Halaf (D-6), mavimsi siyah mat serpentinli, l:22.16, w:16.85mm, h: 2.89mm, standart delikli tutamak, tam
k	DT 1031	Geç Halaf (D-10), mavimsi siyah mat serpentinli, l:22.28mm, w: 22.25mm, h:7.63mm, tam, standart delikli kulp	f	DT 4533	Geç Halaf (D-9), yeşil-mavi mat serpentinli, l:12.32mm, w: 12.42mm, h:4.59mm, standart delikli kulp, tam
l	DT 1084	Geç Halaf (D-10), kahverengi yarı şeffaf taş (steatit?), l:15.11mm, w:14.38mm, h:2.65mm, tam, standart delikli kulp	g	DT 14	Yüzey Toplama, yeşile çalan açık kahverengi mat serpentinli, l:18.42mm, w:12.34mm, h:5.74mm, standart delikli sırtlı kulp, kulp kırık
m	DT 19	Yüzey Toplama, mavimsi siyah mat serpentinli, l:17.02mm, w:12.79mm, h:7.21mm, standart delikli kulp, tam	Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		
n	DT 6891	Operasyon l'den faz belli değil, yeşile çalan gri mat taş (serpentin?), l:15.06mm, w:18.14mm, h:5.99mm, standart delikli kulp, kulp kırık	h	DT 875	Geç Halaf (D-5), yeşil-kahverengi mat serpentinli, l:13.92mm, w: 12.89mm, h:2.76mm, standart delikli kulp, tam
o	DT 876	Yüzey Toplama, koyu mavi mat serpentinli, l:11.77mm, w: 8.42mm, h:4.12mm, standart delikli kulp, yüzey diagonal olarak kırık	i	DT 6559	Geç Halaf (D-7), yeşil-gri mat serpentinli, l:18.15mm, w:10.57mm, h:6.27mm, kulp biçimi anlaşılacak şekilde enden kırık, kırık boyunca boncuk tipi delik açıkların kırılmış olabilir
p	DT 1689	Geç Halaf (D-10), mavimsi siyah mat serpentinli, l: 14.51mm, w: 15.22mm, h: 5.24mm, önyüz iki köşede kırık, standart delikli kulp	j	DT 6702	Geç Halaf (D-7),açık sütlü kahve mat taş (kireçtaşı veya kum taşı ?), l:10.88mm, w:10.04mm, h:3.94mm, standart delikli sırtlıkulp, kulp kırık
q	DT 3796	Geç Halaf (D-10), koyu yeşil mat taş (serpentin? Or steatit?), l:23.36mm, w:21.12mm, h:8.59mm, standart delikli kulp, tam	k	DT 3603	Geç Halaf, koyu mavi-yeşil mat serpentinli, l:11.48mm, w:11.72mm, h:5.68mm, standart delikli kulp, tam
r	DT 3452	Geç Halaf (D-10), koyu yeşil yarı şeffaf taş, l:9.75mm, w:9.68mm, h:3.58mm, standart delikli kulp, tam	l	DT 173	Yüzey Toplama, yeşilimsi gri mat serpentinli, l:22.79mm, w:20.24mm, h:6.77mm, muhtemelen standart delikli sırtlı kulp,ön yüzeydiagonal olarak kırık
s	DT 717	Geç Halaf (D-8), mavi-kahverengi mat serpentinli, l:49.41mm, w:35.79, h:21.93mm, deliksiz blok lipi kulp, enden kırık, kenarlarda kırıklar mevcut	m	DT 3496	Yüzey Toplama, turkuaz yeşili mat serpentinli, l: 11.29, w:10.5mm, h:4.26mm, standart delikli kulp, ön yüzde diagonal kırık
t	DT 716	Geç Halaf (D-6), kahverengi gri mat serpentinli, l:33.55mm, w: 35.12mm, h: 11.94mm, deliksiz blok tipi tutamak, enden kırık	n	DT 3600	Geç Halaf (D-7), mavimsi siyah mat serpentinli, l:21.33mm, w:18.14mm, h:9.81mm, enden boncuk tipi delik, tam
			o	DT 6291	Erken Halaf (D-4), mavimsi siyah mat serpentinli, l:16.83mm, w:13.92mm, h:6.78mm, standart delikli kulp, tam
			p	DT 3497	Yüzey toplama, yeşil-mavi mat serpentinli, l:17.65mm, w:13.23mm, h:6.07mm, standart delikli kulp, tam
			q	DT 172	Geç Halaf (D-9), gri-kahverengi mat serpentinli, l:18.6mm, w:18.61mm, h:6.28mm, standart delikli kulp, tam

Levha 1. Dörtgenler

LEVHA 2

Tip I.B.1. Hırslı/sepel örgüsü desenli tam yuvarlak imge yüzeyleri		Tip I.B.3. Dörde bölünmüş yuvarlak imge yüzeyleri			
a	DT 6175	Erken Halaf (D-4), parlak kırmızı taş (jasper?), l:17.25mm, w:17mm, h:15.52mm, kolye ucuna yakın sirtli kulp, kulp kırık	a	DT 4732	Erken Halaf (D-4), mavi-yeşil mat serpentinli, l:20.12, w:19.23mm, h:13.05mm, standart delikli kulp, tam
b	DT 4748	Erken Halaf (D-4), açık yeşil yarı parlak taş (serpentin veya quartz?), l:21.24mm, w:13.96mm, h:12.27mm, kolye ucuna yakın delikli kulp, kulp kırık	b	DT 492	Geç Halaf (D-5), siyaha yakın kırmızı mat taş, l:10.19mm, w:10.02mm, h:5.85mm, standart delikli sirtli kulp, tam
c	DT 6630	Geç Halaf (D-9), yeşilimsi gri-siyah mat serpentinli, l:24.13mm, w:22.26mm, h:8.91mm, boydan boncuk tipi delik, tam	c	DT 3987	Geç Halaf (D-9), yeşil-siyah mat serpentinli, l:21.07mm, w:21.41mm, h:5.91mm, standart delikli kulp, ön yüz kenarda kırık
d	DT 3621	Geç Halaf (D-7), yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:23.41mm, w:22.48mm, h:5.01mm, kolye ucu, tam	d	DT 4699	Yüzey Toplama, açık mavi-yeşil mat serpentinli, l:24.88mm, w:21.09mm, h:7.08mm, standart delikli kulp kırık. ön yüzden kolye ucu olacak şekilde tekrar delinmiş
Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		Tip I.B.4. Çok yapraklı yuvarlak rozetler			
e	DT 4600	Erken Halaf (D-4), açık mavimsi yeşil mat serpentinli, l:19.89mm, w:17.43mm, h:13.99mm, kolye ucuna yakın sirtli kulp, tam	a	DT 4574	Geç Halaf (D-6), koyu yeşilimsi gri mat serpentinli, l:19.11mm, w:14.02mm, h:9.38mm, kolye ucuna yakın delikli platform kulp, deliğin üst kısmında ip kullanımını gösteren aşınmaya benzer oluk
f	DT 4698	Erken Halaf (D-4), krem rengi mat taş (quartzit?), l:16.97mm, w:14.84mm, h:12.06mm, kolye ucuna yakın sirtli kulp, kulp ve ön yüzde kırık	b	DT 1113	Geç Halaf (D-10), siyaha yakın mat taş (serpentin?), l:14mm, w:14mm, h:4.6mm, standart delikli kulp, kulp kırık
g	DT 1821	Geç Halaf (D-6), bordo-siyah dalgali yan parlak taş, l:13.96mm, w: 8mm, h:6.22mm, standart delikli sirtli kulp, ön yüz boydan kırık	c	DT 1684	Geç Halaf (D-8), turuncu renkli yan-parlak taş (karmelyan?), l:10.53mm, w:11mm, h: 4.76mm, standart delikli kulp, kulp kırık
h	DT 645	Yüzey Toplama, kahverengi-siyah dalgali renkli taş (offiyolli türevi?), l: 21.41mm, w:21.29mm, h:7.05mm, doğal haline yakın bırakılmış çakıl taşı biçimli, kulp bulunmuyor, tam	d	DT 6905	Geç Halaf, yeşil-gri mat serpentinli, l:21.05mm, w:21.12mm, h:14.38mm, standart delikli kulp, tam
i	DT 1087	Geç Halaf (D-9), yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:17.9mm, w:17.7mm, h:1.88mm, standart delikli kulp, tam	Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		
j	DT 525	Geç Halaf (D-10), mavimsi beyaz ve siyah damarlı taş muhtemelen serpentinli, l:40.15, w:19.69mm, h:10.63mm, arka yüzeyin ortasında delik oyuk, yarı kırık	e	DT 1681	Geç Halaf (D-8), siyaha çalan koyu mavi-yeşil mat serpentinli, l:22.13mm, w:21.58mm, h:6.59mm, standart delikli kulp
Tip I.B.2. İkiye bölünmüş yuvarlak imge yüzeyleri		f	DT 6966	Geç Halaf, sütlü kahve-krem rengi mat taş, l:11.99mm, w:10.85mm, h:7.52mm, boncuk tipi delik, tam	
a	DT 133	Geç Halaf (D-5), parlak siyah taş muhtemelen steatit, l:12.88mm, w:10.44mm, h:6.47mm, enden boncuk tipi delik, tam	g	DT 3451	Geç Halaf (D-7), sütlü kahve dalgali krem rengi parlatılmış taş (quartzit?), l:15.05, w:13.56mm, h:6.88mm, standart delikli kulp, kenarda kırık
b	DT 1597	Geç Halaf (D-8), pişmiş kil, l:16mm, w:16mm, h:4mm, ortadan delikli yüzey, kulp belli değil, köşesi kırık	h	DT 6570	Geç Halaf (D-7), krem rengi organik malzeme (deniz kabuğu?), l:13.06mm, w: 10.87mm, h:6.15mm, standart delikli kulp, kulp kırık

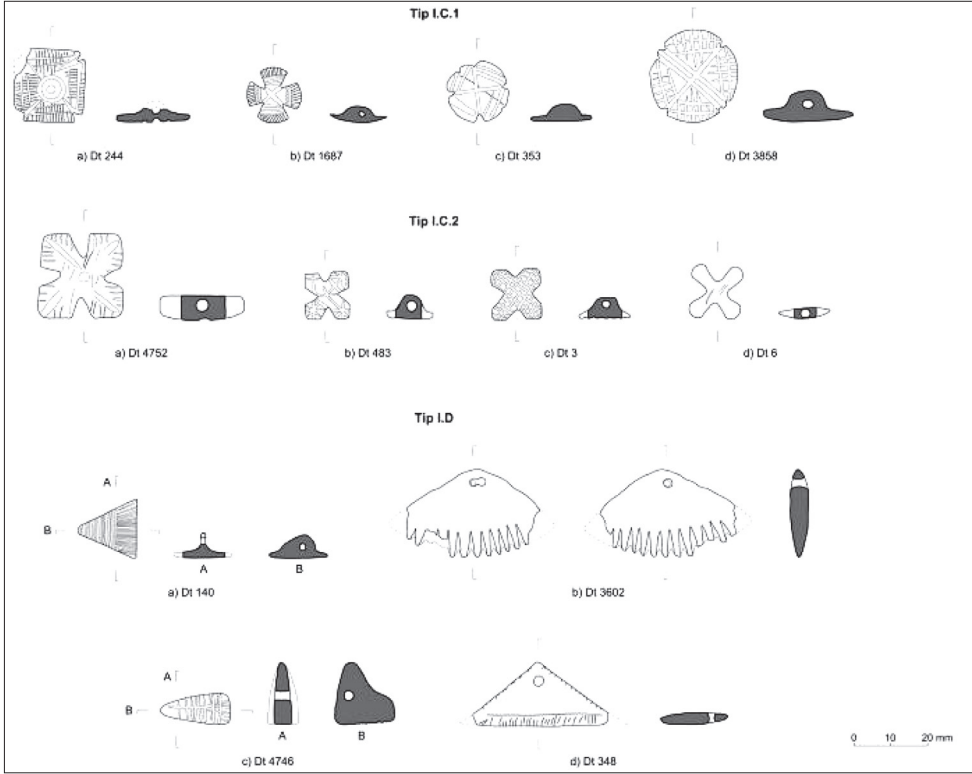

Levha 2. Yuvarlaklar

LEVHA 3

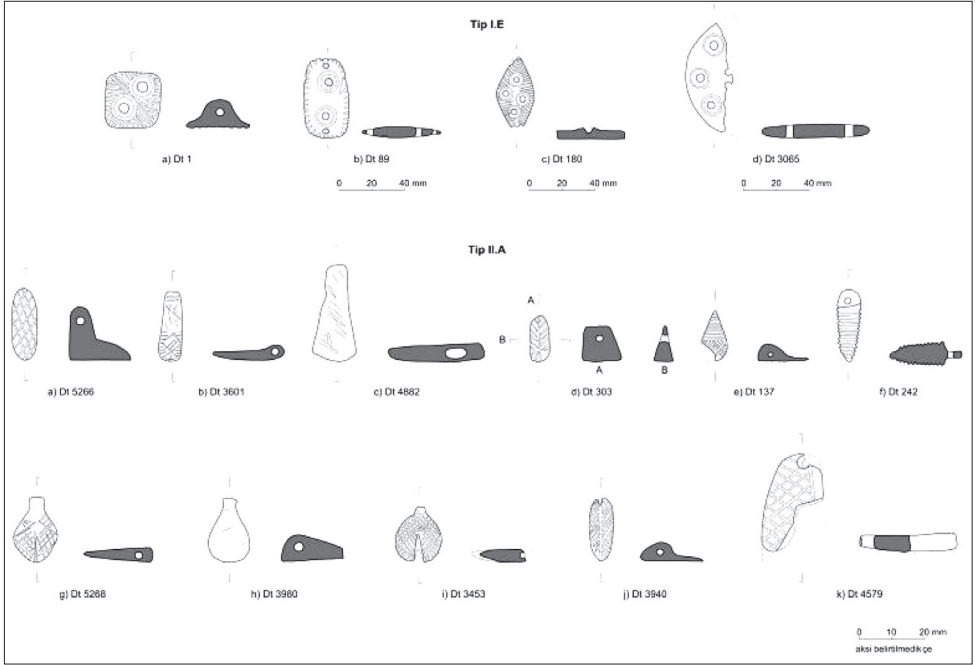
Tip I.C.1 Geniş kenar dört yapraklı rozetler		Tip I.D. Üçgen imge yüzeyleri			
a	DT 244	Geç Halaf (D-5), terrakota renkli mat kumtaşı, l:18.85mm, w:19.69mm, h:5.31mm, standart delikli kulp, kulp kırık	a	DT 140	Geç Halaf (D-5), yeşilimsi siyah mat serpentin, l:15.86mm, w:15.97mm, h:6.82mm, standart delikli kulp, tam
b	DT 1687	Geç Halaf (D-8), yeşilimsi siyah mat serpentin, l: 14.43mm, w:14.53mm, h: 5.09mm, standart delikli kulp, tam	b	DT 3602	Geç Halaf (D-7), yeşilimsi mat serpentin, l:35.9mm, w:23.1mm, h:4.9mm, kolye ucu delik, taraklı kenarlarda kırıklar mevcut
c	DT 353	Geç Halaf (D-5), kahverengi yarı-parlak taş, l:15.47mm, w:15.78mm, h:4.99mm, standart delikli kulp, tam	c	DT 4746	Eriken Halaf (D-4), bordo-kırmızı parlak taş, l:17.03mm, w:15.92mm, h:7.58mm, ayak tipi platform delikli kulp, tam
d	DT 3858	Geç Halaf (D-10), yeşil-gri mat serpentin, l:22.25mm, w:21.25mm, h:9.38mm, standart delikli kulp, tam	d	DT 348	Geç Halaf (D-10), siyaha yakın mat serpentin, l:136.76mm, w:18.35mm, h:3.9mm, köşede kırık mevcut
Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:			
e	DT 6460	Geç Halaf (D7), koyu gri-yeşil mat serpentin, l:15mm, w:9mm, h:10mm, standart delikli kulp, ön yüz boydan kırık	e	DT 5926	Eriken Halaf (D-4), siyaha yakın yeşil mat serpentin, l:14.39mm, w:9.65mm, h:6.76mm, kolye ucuna yakın platform delikli kulp, ön yüz köşede aşınmış kırık
f	DT 3454	Geç Halaf (D-7), yeşilimsi siyah mat serpentin, l:20.42mm, w:19.95mm, h:7.99mm, standart delikli kulp, tam	f	DT 1782	Geç Halaf (D-10), Pıgmiş Kil, l:26mm, w:28.6mm, h:24.4mm, blok tipine yakın delikli platform, tam
Tip I.C.2 Sivri uçlu dört yapraklı rozetler		Tip I.D. Üçgen imge yüzeyleri			
a	DT 4752	Geç Halaf, siyaha yakın mat serpentin, l:22.51mm, w:22.44mm, h:7.58mm, boncuk tipi delik, tam	g	DT 719	Geç Halaf (D-10), mavimsi siyah mat serpentin, l:18.52mm, w:15.19mm, h:6.13mm, kolye ucu tipi delikli, tam
b	DT 483	Geç Halaf (D-10), açık kahverengi taş, l:11.78mm, w:11.04mm, h: 6.42mm, tam, klasik arkadan delikli tutamak	h	DT 603	Geç Halaf, siyaha yakın mat serpentin, l:16.94, w:15.11mm, h:2,49mm, kırık
c	DT 3	Yüzey Toplama, siyaha yakın yeşil mat serpentin, l:13.85mm, w:13.67mm, h:5.37mm, standart delikli kulp, tam	i	DT 7022	Geç Halaf, siyaha yakın mavi mat serpentin, l:18.98mm, w:14.32mm, h:3.07mm, muhtemelen kolye ucu, ortadan kırık
d	DT 6	Yüzey Toplama, siyaha yakın parlaklaşmış taş, l:14mm, w:14.52mm, h:3.84mm, boncuk tipi delik, tam	j	DT 1085	Geç Halaf (D-5), koyu yeşil parlak taş, muhtemelen quartz, l:11.32mm, w: 9.45mm, h: 5.88mm, standart delikli sırtlı kulp, ön yüz köşede kırık
Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:			
e	DT 2	Yüzey Toplama, siyaha yakın mat serpentin, l:10.27mm, w:9.65mm, h:5.52mm, standart delikli kulp, tam			
f	DT 7	Yüzey Toplama, koyu-açık dalgalı kahverengi yarı şeffaf taş, l:10.88mm, w:11.91mm, h:6.48mm, standart delikli kulp, kulp kırık			
g	DT 6461	Geç Halaf (D-7), yeşilimsi mat serpentin, l:9.52mm, w:10.23mm, h:3.08mm, rozetin dört ucunda kolye ucu tipi delik var, tam			

Levha 3. Geniş kenar yapraklı rozetler (I.C.1), Sivri uç yapraklı rozetler (I.C.2) ve Üçgenler (I.D)

LEVHA 4

Tip I.E. Delikli imge yüzeyleri					
a	DT 1	Yüzey Toplama, kahverengi yeşil mat serpentinli, l:16.63mm, w:16.87mm, h:3.48mm, standart delikli kulp, tam	f	DT 242	Geç Halaf (D-5), yeşilimsi gri mat serpentinli, l:22.13mm, w:8.16mm, h:6.85mm, kolye ucu delikli, tam
b	DT 89	Geç Halaf (D-10), yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:50mm, w:28mm, h:7mm, karşılıklı iki kısa kenarda kolye ucuna benzer delikler mevcut, tam	g	DT 5268	Geç Halaf (D-7), yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:19.74mm, w:13.37mm, h:4.73mm, kolye ucu delikli, tam
c	DT 180	Yüzey Toplama, kahverengi gri dalgalı mat serpentinli, l:41.34mm, w:22.91mm, h:6.58mm, standart delikli kulp, kulp çevresinde çukurlar, boy köşelerinde kırık	h	DT 3980	Erken Halaf (D-4), yeşilimsi siyah serpentinli, l:36.6mm, w:29.3mm, h:12.4mm, standart delikli sırtlı kulp, tam
d	DT 3065	yeşilimsi mat serpentinli, l:64.2mm, w:29mm, gövde kırık	i	DT 3453	Geç Halaf (D-7), koyu yeşil-kahverengi mat serpentinli, l:16.95mm, w: 14.35mm, h: 4.58mm, tam
Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:			j	DT 3940	Yüzey Toplama, yeşil-kahverengi parlatılmış taş, l:18.27mm, w: 7.12mm, h:6.51mm, standart delikli kulp ayak tipi, tam
e	DT 4751	Geç Halaf (D-7), açık gri-yeşil mat serpentinli, l:15.4mm, w:12.21mm, h:5.6mm, standart delikli kulp, gövde kırık	k	DT 4579	Geç Halaf (D-10), mavimsi siyah mat serpentinli, l:30.59mm, w: 17.92mm, h:5.42mm, ayak tipi, muhtemelen rejuvenasyon sırasında kulp yeri kırılmış
f	DT 3604	Geç Halaf, yeşilimsi gri mat serpentinli, l:19.66mm, w: 10.93mm, h:3.67mm, standart delikli kulp, gövde kırık	Figürlerde gösterilmeyen diğer buluntular:		
g	DT 10	Yüzey Toplama, kahverengi gri mat taş, l:24mm, w:24mm, h:9mm, yapım aşamasında yarım kalmış olabilir, kolye ucu tipi delik	l	DT 6703	Erken Halaf (D-3), bordo-kahverengi dalgalı parlak taş muhtemelen jasper, l:31.59, w:19.56mm, h:10.53mm, kolye ucuna yakın konik platform kulp, tam
h	DT 5269	Geç Halaf (D-10), siyaha çalan yeşil mat serpentinli, l:24.65mm, w:21.88mm, h:7.67mm, standart delikli kulp, çeperde rejuvenasyona benzer kırık ve aşınmalar mevcut	m	DT 304	Geç Halaf (D-5), kırmızı parlatık taş muhtemelen jasper, l:11.42mm, w: 11.9mm, h: 2.95mm, arkadan boylamasına oluklu sırtlı kulp, enden yarım kırık, uç kenarda kırık
Tip II.A. Ovoid imge yüzeyleri			n	DT 245	Geç Halaf (D-5), yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:9.7mm, w:5.42 mm, h:1.93mm, muhtemelen yapım veya rejuvenasyon aşamasında kalmış, kulp biçimi belli değil, çeperde kırılmalar mevcut
a	DT 5266	Erken Halaf (D-4), yeşil mat serpentinli, l:16.72mm, w:16.47mm, h:6.4mm, ayak tipi delikli platform kulp, tam	o	DT 1990	Geç Halaf (D-9), luruncu-kahverengi grili mat taş (kum taşı?), l:13.5mm, w:7.79mm, h:4.92mm, gövde kırık
b	DT 3601	Geç Halaf (D-7), yeşile yakın siyah mat serpentinli, l:20.11mm, w:5.92mm, h:3.39mm, kolye ucu, tam	p	DT 5912	Geç Halaf (D-9), mavimsi siyah mat serpentinli, l:9.77mm, w: 8.28mm, h:7.19mm, kolye ucuna benzer delikli kulp, gövde kırık
c	DT 4882	Erken Halaf (D-4), l:2.99mm, w:1.31mm, kolye ucu lipili delik, tam	q	DT 6119	Erken Halaf (D-4), yeşile yakın siyah mat serpentinli, l:12.98mm, w: 10.4mm, h:1.55mm, kolye ucu/platform delikli kulp, tam
d	DT 303	Geç Halaf (D-9), turkuaza benzer yeşil mat taş, l: 11.63mm, w: 10.52mm, h: 5.15mm, platform lipi delikli kulp, tam	r	DT 3859	Geç Halaf (D-10), kahverengi-gri yarı şeffaf taş, l:8mm, w: 10mm, h: 1,6mm, kolye ucu delik, tam
e	DT 137	Geç Halaf (D-5), yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:14.39mm, w:7.31mm, h:4.83mm, standart delikli kulp ayak tipine benzer, yuvarlak kenarda kırık			

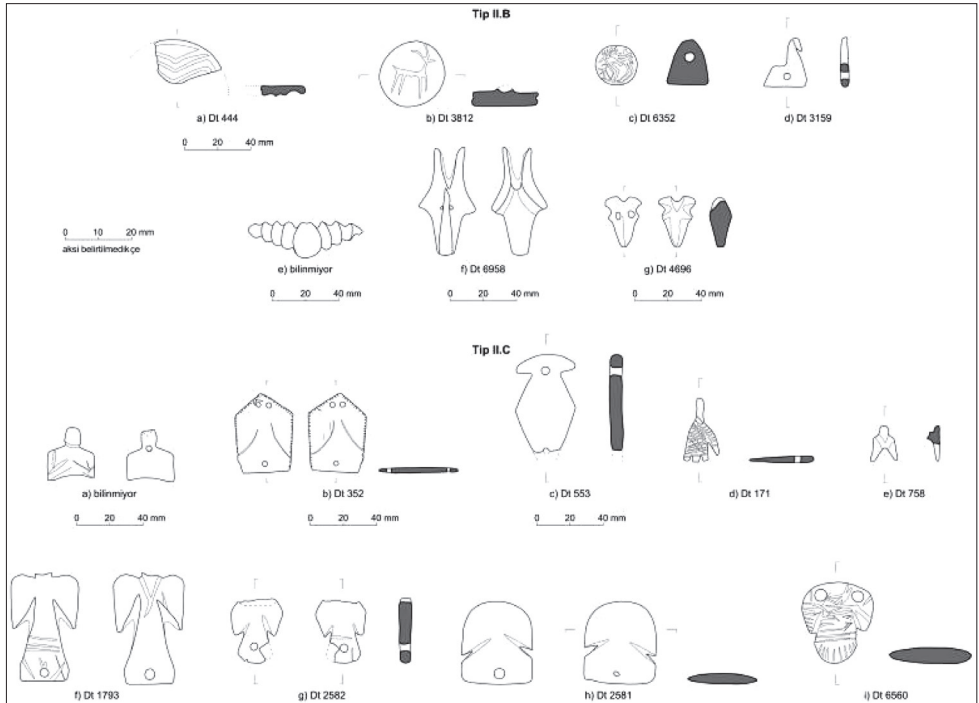

Levha 4. Delikliler (I.E) ve Ovoidler (II.A)

LEVHA 5

Tip II.B. Hayvansılar (zoomorfikler)		Tip II.C. İnsansılar (antropomorfikler)			
a	DT 444	Geç Halaf (D-5), mavimsi siyaha yakın serpentinli, l:38.38mm, w: 27.4mm, h: 6.24mm, kulp biçimi anlaşılacak biçimde kırık, muhtemelen akrap veya örümcek benzeri bir imge	a	DT numarası temin edilememiştir	gri-siyah mat serpentinli, kolye ucu tipli delik, baş kısmında aşınma
b	DT 3812	Geç Halaf (D-10), sarımsı siltli kahve renginde mat taş, l:19.5mm, w: 18.5mm, h:5.1mm, standart delikli kulp, kulp kırık, muhtemelen keçi veya ceylan benzeri bir imge	b	DT 352	Geç Halaf (D-10), kahverengi siyah mat serpentinli, l:47.1mm, w:35.6mm, h:25mm, kolye ucu tipli üç delik, tam
c	DT 6352	Pre-Halaf (D-2), yeşilimsi siyah serpentinli, kolye ucuna yakın platform tipli kulp, l:13.6mm, w:12.52mm, h:11.7mm, tam, muhtemelen keçi veya ceylan benzeri bir imge	c	DT 553	gri siyah obsidyen, l:29mm, w:17mm, kolye ucu tipli iki delik, uç kırık
d	DT 3159	l:15.4mm, w:13.4mm, yeşilimsi siyah mat serpentinli, gövdede kolye ucu tipli delik, tam, muhtemelen bir su kuşu imgesi	d	DT 171	Geç Halaf (D-9), yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:19.5mm, w:10.84mm, h:2.75mm, kolye ucu tipli delik, tam
e	DT numarası temin edilememiştir	l:67cm, yeşilimsi mat serpentinli, kulpsuz figürin tipli, tam, boynuzlu bir hayvan başı (muhtemelen koç başı) benzeri bir imge	e	DT 758	l:12mm, w:7.7mm, yeşilimsi siyah mat serpentinli, gövde kırık
f	DT 6958	l:65mm, w:24mm, yeşilimsi siyah mat serpentinli, standart sırtlı delikli kulp, tam, boynuzlu bir hayvan başı (muhtemelen öküz, keçi veya ceylan)	f	DT 1793	sarı-turuncu parlatılmış taş (kamelyan?), kolye ucu tipli baş kısmında aşınmış kırık
g	DT 4696	Geç Halaf (D-7), krem beyaz mat taş (dolomit?), l: 29.4mm, w: 21.2mm, h: 12.5mm, kolye ucu tipli delik, tam, boynuzlu bir hayvan başı (muhtemelen öküz, keçi veya ceylan)	g	DT 2582	yeşilimsi siyah mat serpentinli, l:20.5mm, w:25.8mm, kolye ucu tipli delik, deliğe yakın kırık
			h	DT 2581	gri yeşil mat serpentinli, l:26cm, w: 22.4mm, kolye ucu tipli delik, tam
			i	DT 6560	Geç Halaf (D-7), koyu yeşil serpentinli, l:24.72mm, w:21.97mm, h:4.71mm, kolye ucu tipli iki delik, tam

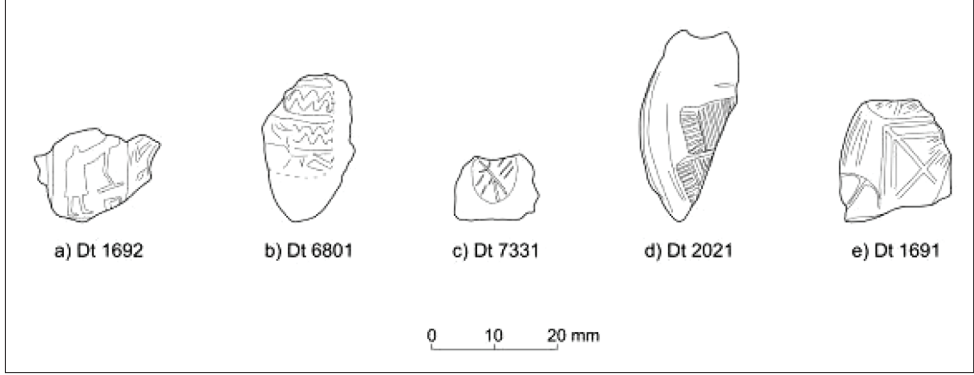
Levha 5. Zoomorfik ve Antropomorfik Tipler

LEVHA 6

Mühürlenmiş kil parçaları		c	DT 7331	Geç Halaf	
a	DT 1692	yüzey toplama	d	DT 2021	Geç Halaf
b	DT 6801	Erken Halaf	e	DT 1691	Geç Halaf

Levha 6. Mühürlenmiş kil parçalar

EK 2. Domuztepe Mühürlerinin Buluntu Bağlılarına Göre Kronolojik Dağılımı

dönem	buluntu biçimi/ türü	buluntu adedi	buluntu no.	toplam
Domuztepe Faz D-2 ve D-3 (M.Ö. 6,400 - 6,100)	iki parçalı dörtgen	1	DT 6588	3
	ovoidal	1	DT 6703	
	zoomorfik	1	DT 6352	
Domuztepe Faz D-4 Operasyon I`de Kırmızı Teras`ın eski katmanları ve Hendek kompleksi Erken Halaf (M.Ö. 6,100 - 5,800)	hasır örgü dörtgen	1	DT 4599	15
	iki parçalı dörtgen	1	DT 4697	
	dört parçalı dörtgen	2	DT 3495, DT 6291	
	hasır örgü yuvarlak	4	DT 6175, DT 4600, DT 4698, DT 4748	
	dört parçalı tam yuvarlak	1	DT 4732	
	üçgen	2	DT 4746, DT 5926	
	ovoid	4	DT 5266, DT 6119, DT 3980, DT 4882	
Domuztepe Faz D-5 - D-10 Operasyon II, Kırmızı Teras ve Hendek kompleksinin geç aşamalarıyla eş zamanlı olabilir. Geç Halaf (M.Ö. 5,700 - 5,450)	hasır örgü dörtgen	15	DT 243, DT 1786, DT 1822, DT 716, DT 6693, DT 1688, DT 2804, DT 717, DT 4175, DT 1031, DT 1084, DT 3941, DT 1689, DT 3796, DT 3452	77
	iki parçalı dörtgen	2	DT 1787, DT 600	
	dört parçalı dörtgen	9	DT 875, DT 1682, DT 6559, DT 6702, DT 3600, DT 4749, DT 1683, DT 172, DT 4533	
	hasır örgü yuvarlak	5	DT 1821, DT 3621, DT 6630, DT 1087, DT 525	
	iki parçalı yuvarlak	2	DT 133, DT 1597	
	dört parçalı yuvarlak	2	DT 492, DT 3987	
	çok yapraklı yuvarlak rozet	6	DT 4574, DT 3451, DT 6570, DT 1681, DT 1684, DT 1113	
	geniş kenar dörtlü rozet	6	DT 244, DT 353, DT 6460, DT 3454, DT 1687, DT 3858	
	sivri uç dörtlü rozet	2	DT 6461, DT 483	
	üçgen	6	DT 1085, DT 140, DT 3602, DT 348, DT 1782, DT 719	
	delikli	3	DT 4751, DT 5269, DT 89	
	ovoidal	12	DT 3601, DT 304, DT 137, DT 242, DT 245, DT 3453, DT 5268, DT 303, DT 1990, DT 5912, DT 3859, DT 4579	
	zoomorfik	3	DT 444, DT 4696, DT 3812	
	antropomorfik	4	DT 6560, DT 1793, DT 352, DT 171	
Genel Halaf (Yüzey toplama ve karışık dolgular)	hasır örgü dörtgen	4	DT 3957, DT 19, DT 6891, DT 876	35
	dört parçalı dörtgen	6	DT 3603, DT 173, DT 3496, DT 3497, DT 3793, DT 14	
	hasır örgü yuvarlak	1	DT 645	
	dörde bölünmüş yuvarlak	1	DT 4699	
	çok yapraklı yuvarlak rozet	2	DT 6966, DT 6905	
	sivri uç dörtlü rozet	5	DT 4752, DT 6, DT 2, DT 3, DT 7	
	üçgen	2	DT 603, DT 7022	
	delikli	5	DT 3604, DT 3065, DT 1, DT 10, DT 180	
	ovoidal	1	DT 3940	
	zoomorfik	3	DT 3159, DT 6958; DT bilinmiyor	
	antropomorfik	5	DT 758, DT 2582, DT 553, DT bilinmiyor, DT 2581	